

WSPIERANIE SENIORÓW W GMINACH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

**RAPORT Z BADAŃ REGIONALNEGO
OŚRODKA POLITYKI SPOŁECZNEJ
WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO**

R O P S

**Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego**

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego
Katowice, 2016 rok

Spis treści

Wprowadzenie.....	2
Streszczenie	4
Założenia dotyczące badania	6
Uwagi metodologiczne.....	7
Prezentacja wyników badania.....	8
Część I: Polityka senioralna w gminach województwa śląskiego.....	8
Część II: Oferta instytucjonalna dla seniorów	16
Część III: Inicjatywy na rzecz seniorów w 2015 roku	18
Część IV: Dobre praktyki w 2015 roku.....	23
Część V: Działania na rzecz osób starszych i rozwoju polityki senioralnej planowane w 2016 roku.....	31
Podsumowanie i wnioski.....	34
Aneks.....	41
Spis wykresów	42
Bibliografia	43

Wprowadzenie

Województwo śląskie znajduje się w trudnej sytuacji demograficznej, co wiąże się z koniecznością sprostania wyzwaniom związanym z procesem starzenia się społeczeństwa. Według danych na koniec 2014 roku znajdowało się ono w gronie trzech województw z największym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców¹ - zgodnie z dostępnymi danymi statystycznymi w wieku poprodukcyjnym był już co piąty mieszkaniec województwa śląskiego (19,99%). Co więcej, prognozy wskazują, że zjawisko to będzie pogłębiało się w skutek depopulacji, ujemnego przyrostu naturalnego oraz wydłużania się przeciętnej długości trwania życia. Według danych Urzędu Statystycznego w Katowicach w 2035 roku już 29,56% mieszkańców województwa będzie w wieku poprodukcyjnym².

W obliczu występujących tendencji demograficznych niezbędne jest uświadomienie samorządom wyzwań, jakie stoją przed nimi w związku z potrzebą zapewnienia środowiska przyjaznego mieszkańcom w każdym wieku oraz sprzyjających warunków dla rozwoju społeczno-gospodarczego. W odpowiedzi Samorząd Województwa Śląskiego podjął już w regionie kroki w kierunku rozwoju polityki senioralnej. W tym celu m.in. rozpoczął wdrażanie projektu „Śląskie dla Seniora”, w ramach którego m.in. powołano Śląską Radę ds. Seniorów, wdrożono Śląską Kartę Seniora oraz utworzono stronę seniorzy.slaskie.pl. Ponadto zainspirował przyjęcie przez Konwent Marszałków Województw RP stanowiska dotyczącego rekomendacji w zakresie polityki senioralnej, wskazującego kierunki działań na rzecz tej grupy społecznej.

Pomimo dużej roli samorządów wojewódzkich w tworzeniu warunków do godnego i zdrowego starzenia się, to przede wszystkim samorządy gminne są odpowiedzialne za zaspokajanie potrzeb osób starszych i przygotowywanie im optymalnej oferty umożliwiającej prowadzenie aktywnego stylu życia, przy uwzględnieniu indywidualnych ograniczeń. Zapewnienie adekwatnego wsparcia oraz skuteczne aktywizowanie seniorów w gminach wymaga oceny obecnej sytuacji osób starszych na poziomie regionalnym oraz znajomości lokalnych działań podejmowanych w zakresie polityki senioralnej.

---

¹ Województwo łódzkie - 21,21%, województwo świętokrzyskie - 20,41%, województwo śląskie – 19,99%. Na podstawie: *Rocznik statystyczny województw 2015*, Główny Urząd Statystyczny, 2015.

² Dane na podstawie *Rocznik statystyczny województw 2015*, Główny Urząd Statystyczny, 2015.

Niniejszy raport „Wspieranie seniorów w gminach województwa śląskiego” został opracowany, aby zapoznać czytelnika z wynikami badań dotyczącymi tego zagadnienia, a zatem pomóc w ustaleniu aktualnego stanu oraz kierunków rozwoju lokalnej polityki senioralnej. Dodatkowo jego lektura może zainspirować gminy w określeniu stopnia ich zaangażowania w tworzenie polityk publicznych odpowiadających zapotrzebowaniu osób starszych oraz zachęcić jednostki samorządu terytorialnego do podejmowania działań w zakresie wspierania i aktywizacji seniorów.

Autorzy opracowania liczą, że będzie ono pomocne zarówno dla osób odpowiedzialnych za tworzenie lokalnych strategii działań poświęconych seniorom, jak również zajmujących się ich wdrażaniem oraz pracą z osobami starszymi, a synergia działań podejmowanych na poziomie lokalnym i regionalnym umożliwi zapewnienie satysfakcjonujących warunków życia dla mieszkańców w każdym wieku.

Streszczenie

Badanie „Wspieranie seniorów w gminach województwa śląskiego” zostało zrealizowane w związku z intensyfikacją działań podejmowanych przez Województwo Śląskie w zakresie polityki senioralnej oraz wynikającą z tego potrzebą zdiagnozowania aktualnej sytuacji seniorów w regionie oraz nakreślenia kierunków działań dedykowanych temu środowisku. W związku z powyższym na początku 2016 roku zaproszono przedstawicieli urzędów gmin i miast województwa śląskiego do udziału w badaniu ankietowym. Jego celem było przeanalizowanie rodzaju i zakresu lokalnego wsparcia oferowanego seniorom na terenie województwa śląskiego. Z kolei zakres przedmiotowy obejmował działania bezpośrednio adresowane do osób starszych, a także inicjatywy związane z rozwojem lokalnej polityki senioralnej, służące kształtowaniu dogodnych warunków do aktywnego i zdrowego starzenia się. Badanie objęło pięć obszarów tj. lokalną politykę senioralną, ofertę instytucjonalną dla seniorów, inicjatywy na rzecz osób starszych, dobre praktyki w 2015 roku oraz planowane działania w 2016 roku.

Raport zawiera analizę stopnia zaangażowania gmin w rozwój polityki senioralnej, w tym skali włączenia zagadnień związanych z polityką senioralną, aktywizacją i wspieraniem osób starszych do dokumentów strategicznych. Przebadano również kwestie funkcjonowania w gminach rad seniorów, wprowadzania programów lokalnych kart seniora, tworzenia w strukturze urzędów wyspecjalizowanych komórek/stanowisk zajmujących się polityką senioralną oraz prowadzenia na poziomie lokalnym specjalnych punktów dla seniorów. Ponadto dokonano analizy współpracy urzędów gmin z innymi podmiotami i udzielania przez nich wsparcia na działania dla osób starszych, organizowania dla nich usług, a także prowadzenia w gminach specjalnego monitoringu lub badań.

W kolejnej części raportu przedstawiono liczebność różnego typu placówek, z których korzystać mogą osoby starsze, przy uwzględnieniu charakteru działalności placówek. Przybliżono w jakich obszarach działalności funkcjonuje najwięcej takich podmiotów.

Następnie w raporcie zamieszczono wyniki przeglądu lokalnych inicjatyw realizowanych na rzecz seniorów. W tym celu wytypowano dwadzieścia przykładów przedsięwzięć w obszarze wspierania i aktywizacji osób starszych, których zrealizowanie zostało zadeklarowane przez gminy. W ramach przeprowadzonej analizy wskazano

najważniejsze kierunki aktywności lokalnych jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.

W ostatnich dwóch częściach opracowanego raportu, opisano inicjatywy podjęte przez gminy w 2015 roku, a postrzegane przez nie jako dobre praktyki na rzecz najstarszych mieszkańców – tj. warte powielenia w innych jednostkach samorządu terytorialnego. Ponadto przybliżono zamierzenia gmin co do działań na rzecz seniorów w 2016 roku. Analiza uzyskanych danych umożliwiła wytypowanie najpowszechniejszych kierunków działań gmin w zakresie polityki senioralnej.

Raport zakończony został prezentacją najważniejszych wniosków, które mogą być pomocne we wzmacnianiu realizowanych polityk publicznych na rzecz seniorów, zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym.

Założenia dotyczące badania

Celem badania było przeanalizowanie rodzaju i zakresu wsparcia oferowanego seniorom w gminach województwa śląskiego. Ich działania służące kształtowaniu dogodnych warunków dla mieszkańców odgrywają zasadniczą rolę we wspieraniu i aktywizowaniu seniorów. W świetle aktualnie obowiązującego prawa, do działań gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, w tym sprzyjanie solidarności międzypokoleniowej³, a ponadto pomoc członkom społeczności w zaspokajaniu ich podstawowych potrzeb życiowych, przy wykorzystaniu posiadanych uprawnień, zasobów i możliwości⁴.

Stąd próbę dokonania oceny kondycji systemu wspierania osób starszych w pierwszej kolejności ukierunkowano na gminę jako przestrzeń najbliższą seniorom. W konsekwencji badanie skierowano do urzędów gmin i miast województwa śląskiego.

Zakres przedmiotowy badania obejmuje:

- ✓ działania bezpośrednio adresowane do osób starszych,
- ✓ inicjatywy związane z rozwojem lokalnej polityki senioralnej, służące kształtowaniu dogodnych warunków do aktywnego i zdrowego starzenia się.

Dzięki badaniu dodatkowo uzyskano informacje o kierunkach działań gmin w zakresie polityki senioralnej i zasobach instytucjonalnych, które mogą być wykorzystywane przez seniorów. Zgromadzono informacje o inicjatywach postrzeganych jako przykłady dobrych praktyk oraz planowanych działaniach, których zrealizowanie ma przyczynić się do aktywizacji i wsparcia osób starszych.

---

³ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, t.j. Dz. U. 2016, poz. 446.

⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, t.j. Dz. U. 2015, poz. 163 ze zm.

Uwagi metodologiczne

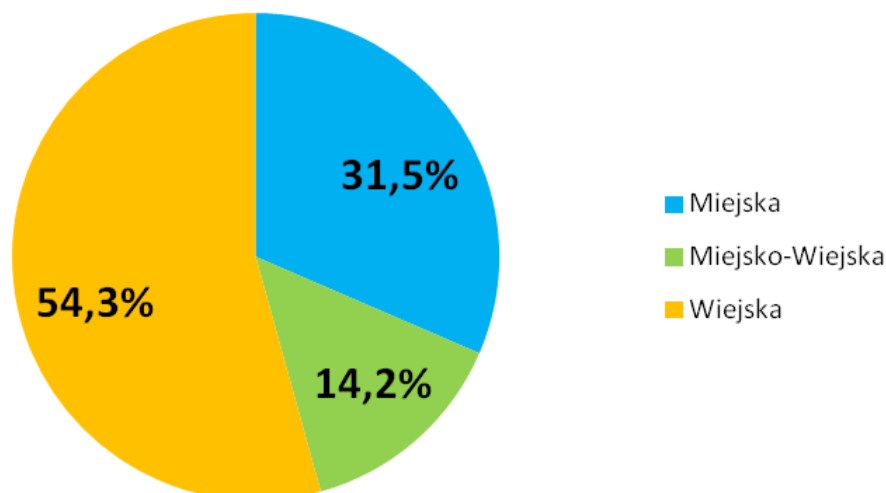
Badanie przeprowadzono za pomocą ilościowej metody badawczej z wykorzystaniem techniki ankiety internetowej.

Urzędy gmin i miast województwa śląskiego, które brały udział w badaniu (w dalszej części raportu określane mianem „gmin”) udzielały odpowiedzi **według stanu na dzień 31 grudnia 2015 roku lub za działania zrealizowane w 2015 roku, za wyjątkiem pytania o przedsięwzięcia planowane w 2016 roku.**

Proces badawczy rozpoczęto w lutym 2016 roku poprzez przygotowanie koncepcji badania oraz projektu kwestionariusza. W okresie od marca do kwietnia 2016 roku pozyskano drogą internetową dane od 127 spośród 167 gmin. Wszystkie uzyskane informacje poddano analizie, a opracowane wnioski przybliżono w niniejszym raporcie.

Ponad połowę gmin (54,3%) uczestniczących w badaniu, stanowiły gminy wiejskie, blisko jedna trzecia (31,5%) gminy miejskie, a 14,2% gminy wiejsko-miejskie. Strukturę badanych gmin przedstawia poniższy wykres:

Wykres 1 Struktura badanych gmin według typu (N=127)

Źródło: Opracowanie własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego

Prezentacja wyników badania

Wykorzystywany w badaniu kwestionariusz ankiety został podzielony na pięć części umożliwiających kompleksową analizę działań gmin na rzecz wspierania i aktywizacji osób starszych oraz rozwoju polityki senioralnej. Dotyczą one następujących zagadnień:

- I. Polityki senioralnej
- II. Oferty instytucjonalnej dla seniorów
- III. Inicjatyw na rzecz osób starszych
- IV. Dobrych praktyk w 2015 roku
- V. Planowanych działań na rzecz seniorów w 2016 roku

Dalszą część niniejszego opracowania pogrupowano zgodnie z ww. obszarami tematycznymi. Analizę przeprowadzono w odniesieniu do wszystkich gmin lub w podziale na typ gminy (miejska, wiejska lub miejsko-wiejska). W pierwszym z podanych przypadków podane wartości procentowe odnoszą się do wszystkich przebadanych gmin (tj. 127), a w drugim odnoszą się odpowiednio do przebadanych gmin określonego typu.

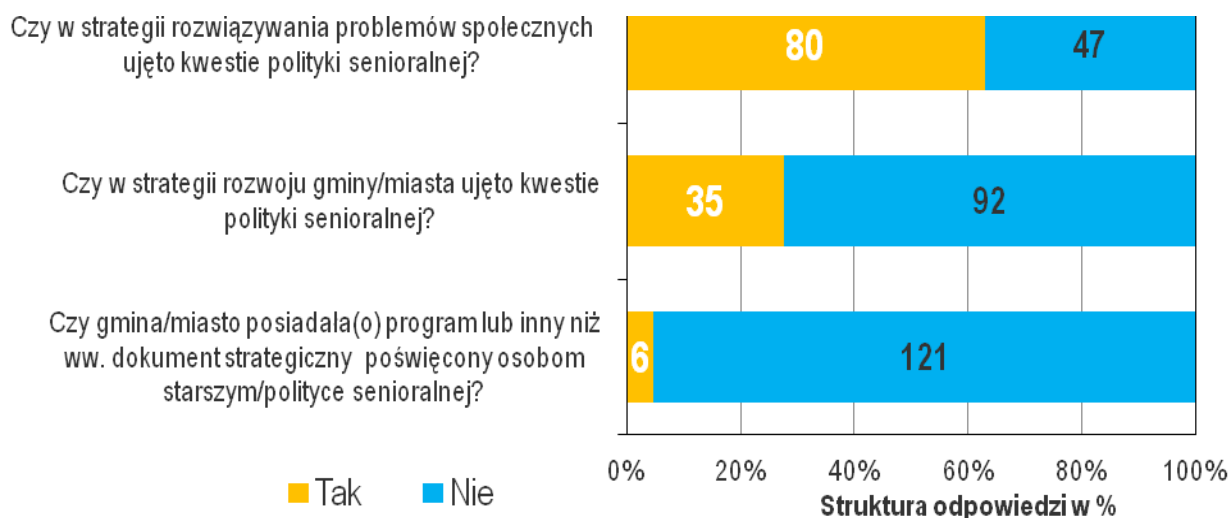
Część I: Polityka senioralna w gminach województwa śląskiego

W części dotyczącej polityki senioralnej **zapytano o ujęcie ww. kwestii w dokumentach strategicznych gminy, w tym w strategii rozwoju gminy, strategii rozwiązywania problemów społecznych oraz o opracowanie i przyjęcie programu lub innego dokumentu strategicznego poświęconego osobom starszym/polityce senioralnej.**

63,0% badanych gmin ujęło kwestie polityki senioralnej w swojej **strategii rozwiązywania problemów społecznych**, a **27,6%** w **strategii rozwoju gminy**. Jedynie **4,7%** gmin posiada program lub **inny dokument strategiczny poświęcony osobom starszym/polityce senioralnej**. Zagadnienia związane z polityką senioralną poruszane są przede wszystkim w strategicznych dokumentach gmin miejskich (w strategiach rozwiązywania problemów społecznych 34 gmin miejskich, tj. 85,0% z wszystkich uczestniczących w badaniu; w strategiach rozwoju 18 gmin miejskich, tj. 45,0%). Rzadziej w strategiach gmin miejsko-wiejskich (w strategiach rozwiązywania problemów społecznych 11 gmin miejsko-wiejskich tj. 61,1% z nich, w strategiach rozwoju 5 gmin, tj. 27,8% z nich) i w dokumentach gmin

wiejskich (w strategiach rozwiązywania problemów społecznych 35 gmin wiejskich, tj. 50,7% z nich, w strategiach rozwoju 12 gmin tj. 17,4% z nich).

Wykres 2 Gminy, których dokumenty strategiczne odnoszą się do kwestii polityki senioralnej i działań na rzecz osób starszych (N=127)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Na podstawie analizy otrzymanych danych wyznaczyć można podstawowe kierunki, w jakich podążały zapisy dotyczące polityki senioralnej w strategiach rozwiązywania problemów społecznych. Były to:

- ✓ *aktywizacja i wolontariat osób starszych,*
- ✓ *diagnozowanie i monitorowanie sytuacji seniorów,*
- ✓ *edukacja o/do starości oraz uwrażliwienie młodego pokolenia na problemy wieku dojrzałego,*
- ✓ *integracja osób starszych w różnych obszarach życia społecznego oraz ich partycypacja w kreowaniu polityk publicznych im poświęconych,*
- ✓ *likwidacja barier architektonicznych, komunikacyjnych i społecznych,*
- ✓ *oferowanie niezbędnej pomocy materialnej,*
- ✓ *ograniczanie konsekwencji niepełnosprawności,*
- ✓ *poprawa bezpieczeństwa seniorów,*
- ✓ *podniesienie jakości opieki instytucjonalnej,*
- ✓ *pogłębianie współpracy międzysektorowej na rzecz seniorów,*
- ✓ *poszerzenie zakresu prowadzonej profilaktyki zdrowotnej,*

- ✓ *rozszerzenie oferty usług dla seniorów, w tym tworzenie centrów usług oraz organizacja czasu wolnego,*
- ✓ *rozwój lokalnej polityki senioralnej,*
- ✓ *tworzenie rozwiązań w zakresie mieszkań dla seniorów umożliwiających im jak najdłuższe pozostawanie w środowisku zamieszkania,*
- ✓ *umacnianie więzi międzypokoleniowych oraz pomoc rodzinom angażującym się w opiekę nad niesamodzielnymi osobami w podeszłym wieku,*
- ✓ *wzmacnianie lokalnego systemu wsparcia dla seniorów (pomoc społeczna, samopomoc sąsiedzka),*
- ✓ *wykorzystywanie zasobów podmiotów ekonomii społecznej poprzez świadczenie usług dla osób starszych,*
- ✓ *zapewnianie oraz poprawa dostępności i jakości usług opiekuńczych, medycznych, rehabilitacji, w tym w środowisku zamieszkania.*

Natomiast w strategiach rozwoju gminy przedsięwzięcia związane z polityką senioralną zorientowano na:

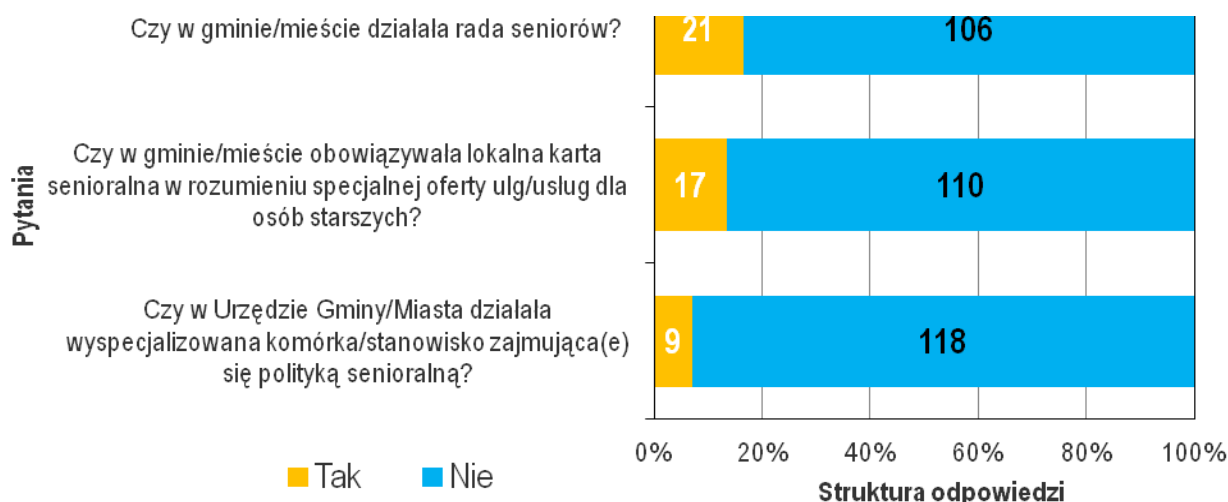
- ✓ *aktywizację seniorów na różnych płaszczyznach życia społecznego,*
- ✓ *organizację czasu wolnego,*
- ✓ *poprawę dostępności i jakości usług społecznych, zdrowotnych itp. – zapewnienie usług specjalistycznych oraz nowoczesnej infrastruktury zdrowotnej,*
- ✓ *promowanie srebrnej gospodarki,*
- ✓ *propagowanie idei aktywnego starzenia się oraz zdrowego stylu życia,*
- ✓ *realizowanie projektów partnerskich służących wsparciu seniorów,*
- ✓ *rozwój infrastruktury turystycznej dedykowanej osobom w różnych grupach wieku,*
- ✓ *rozbudowę oferty kulturalnej, edukacyjnej, rekreacyjnej,*
- ✓ *tworzenie instytucji wspierających i aktywizujących osoby starsze w ich środowisku zamieszkania,*
- ✓ *wspieranie działalności grup formalnych i nieformalnych działających na rzecz osób starszych, w tym uniwersytetów trzeciego wieku,*
- ✓ *wzmacnianie mobilności seniorów,*
- ✓ *wspieranie solidarności międzypokoleniowej,*
- ✓ *zaangażowanie seniorów w życie publiczne,*

- ✓ *zapewnianie opieki nad osobami zależnymi.*

Warto nadmienić, że żadna z biorących udział w badaniu gmin wiejskich nie posiadała odrębnego programu lub innego dokumentu strategicznego poświęconego osobom starszym/polityce senioralnej. Natomiast jedynie dwie gminy miejsko-wiejskie (11,1% z nich) i cztery miejskie (10,0% z nich) przyjęły taki dokument.

Ponadto w tej części badania zwrócono uwagę na **powoływanie w gminach rad seniorów, implementowanie programów lokalnych kart seniora** (w rozumieniu specjalnej oferty ulg/usług dla osób starszych), **tworzenie w strukturze urzędów wyspecjalizowanych komórek/stanowisk zajmujących się polityką senioralną** oraz funkcjonowanie specjalnych punktów dla seniorów.

Wykres 3 Gminy województwa śląskiego, w których realizowane są przykładowe działania sprzyjające rozwojowi lokalnej polityki senioralnej cz.1 (N=127)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Powyższy wykres prezentuje poziom zaangażowania gmin w realizację niektórych działań sprzyjających rozwojowi polityki senioralnej. Pomimo wprowadzenia regulacji prawnych dotyczących powoływania gminnych rad seniorów (tj. dodanie art. 5c w ustawie o samorządzie gminnym⁵) tworzenie takich organów doradczych i konsultacyjnych w gminach województwa śląskiego nie jest rozpowszechnione. W świetle wyników **16,5% gmin powołało gminną radę seniorów**. Nieco mniej, bo **13,4% gmin, wprowadziło lokalną kartę seniora**

⁵ Ustawa z dnia 11 października 2013 roku o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, Dz. U. z 2013 r. poz. 1318.

w rozumieniu specjalnej oferty ulg/usług dla osób starszych. Nadmienić należy, że sposób i zakres obowiązywania takich programów jest zróżnicowany (np. różnie ustalana jest granica wieku od której można skorzystać z uprawnień – 60, 65 lub 75 lat).

Oba rozwiązania nie rozpowszechniły się w gminach wiejskich – spośród wszystkich przebadanych gmin wiejskich radę powołano tylko w jednej z nich (1,4%). Najczęściej rady występowały w gminach miejskich, bo aż w 16 (40,0%) i jedynie w 4 gminach wiejsko-miejskich (22,2%). Natomiast lokalna karta seniora nie została zaimplementowana w żadnej z gmin wiejskich uczestniczących w badaniu oraz w 15 gminach miejskich (37,5%) i w 2 gminach miejsko-wiejskich (11,1%).

7,1% badanych gmin zdecydowało o stworzeniu w strukturze urzędu wyspecjalizowanej komórki/stanowiska zajmującego się polityką senioralną. Samo jego powołanie oczywiście nie wpływa bezpośrednio na skuteczność i efektywność działań na rzecz seniorów, ale z pewnością sprzyja koordynowaniu działań prowadzonych w gminie oraz dostrzeganiu problematyki osób starszych przez osoby odpowiedzialne za planowanie polityk publicznych. Specjalne stanowisko lub komórkę odpowiedzialną za politykę senioralną powołano w 20 % przebadanych gmin miejskich (co piąta gmina) i 5,6% gmin miejsko-wiejskich. W gminach wiejskich nie wprowadzono takiego rozwiązania organizacyjnego.

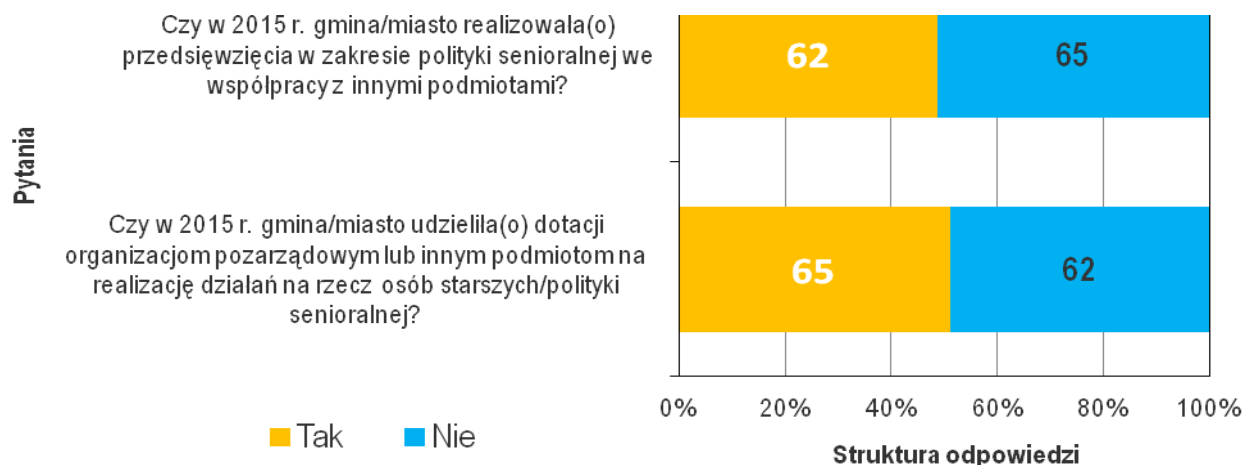
Z uwagi na możliwości wynikające z budowania sieci wsparcia dla seniorów przy wykorzystaniu zasobów partnerów z innych sektorów, w kwestionariuszu uwzględniono również kwestie **współpracy z innymi podmiotami** (tj. z instytucjami niebędącymi jednostkami organizacyjnymi urzędu gminy/miasta) **w zakresie polityki senioralnej oraz udzielania dotacji organizacjom pozarządowym lub innym podmiotom na realizację działań na rzecz osób starszych/polityki senioralnej.**

Uzyskane wyniki są dość optymistyczne. **51,2% wszystkich gmin zadeklarowało, że udzielało dotacji organizacjom pozarządowym lub innym podmiotom** (niebędącym jednostkami organizacyjnymi gminy) na realizację działań na rzecz osób starszych. Niewiele mniej, tj. **48,8% gmin deklarowało prowadzenie wspólnych działań z ww. podmiotami.** Najczęściej wybieranymi przez gminy partnerami były organizacje pozarządowe oraz uniwersytety trzeciego wieku, a rzadziej kluby seniora i firmy prywatne.

Dysproporcje pomiędzy gminami wiejskimi, miejsko-wiejskimi oraz miejskimi widoczne są także w zakresie współpracy międzyinstytucjonalnej i wspierania działań innych podmiotów

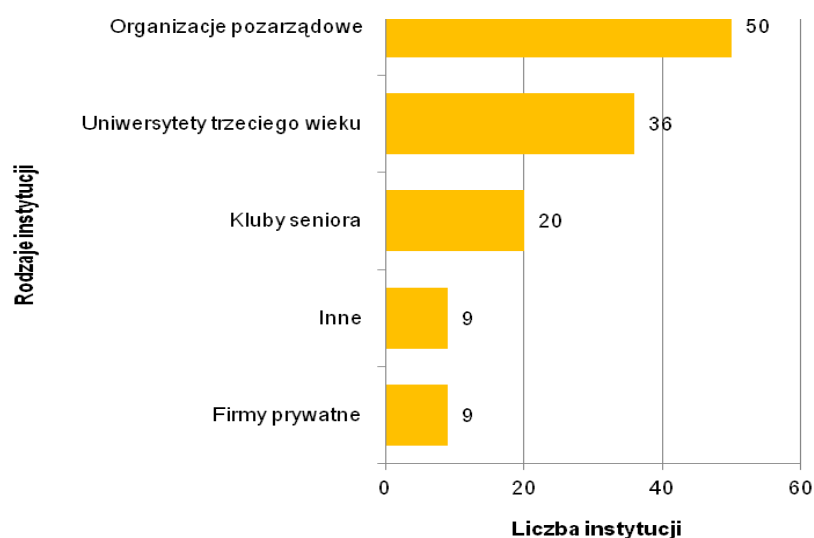
na rzecz seniorów. Blisko co trzecia przebadana gmina wiejska (29,0%) współpracowała z innymi podmiotami przy przedsięwzięciach z zakresu polityki senioralnej, podczas gdy w przypadku gmin miejsko-wiejskich odsetek ten jest prawie dwa razy większy (50%), a dla gmin miejskich wynosi już 82,5%.

Wykres 4 Gminy województwa śląskiego współpracujące z instytucjami lub innymi podmiotami na rzecz osób starszych oraz wspierające ich działania w formie dotacji (N=127)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Wykres 5 Typy instytucji, z którymi gminy województwa śląskiego współpracowały przy realizacji przedsięwzięć w zakresie polityki senioralnej (N=62)

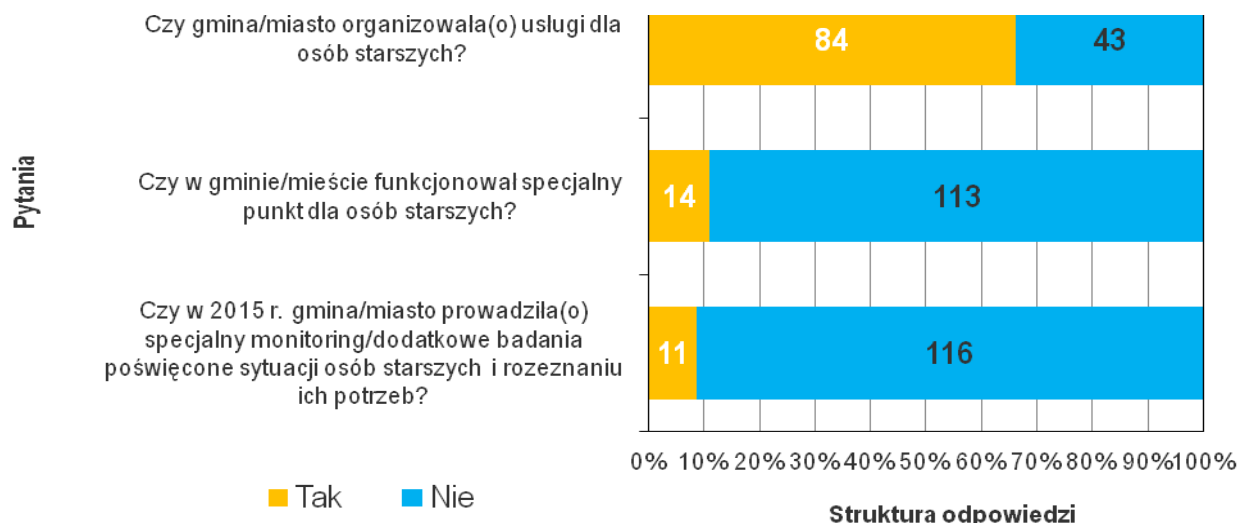

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Podobne rozbieżności występują pomiędzy gminami w przypadku udzielania dotacji organizacjom pozarządowym lub innym podmiotom na realizację działań na rzecz osób starszych/polityki senioralnej. Odsetek twierdzących odpowiednio wyniósł: 31,9% dla gmin wiejskich, 61,1% dla gmin miejsko-wiejskich oraz 80,0% dla gmin miejskich.

Gminom zadano również pytanie o **prowadzenie specjalnego monitoringu lub dodatkowych badań poświęconych sytuacji osób starszych i rozeznaniu ich potrzeb**, jak również realizowane **usługi na rzecz osób starszych i tworzenie punktów dedykowanych osobom starszym**.

Wykres 6 Gminy województwa śląskiego, w których realizowane są przykładowe działania sprzyjające rozwojowi lokalnej polityki senioralnej cz.2 (N=127)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

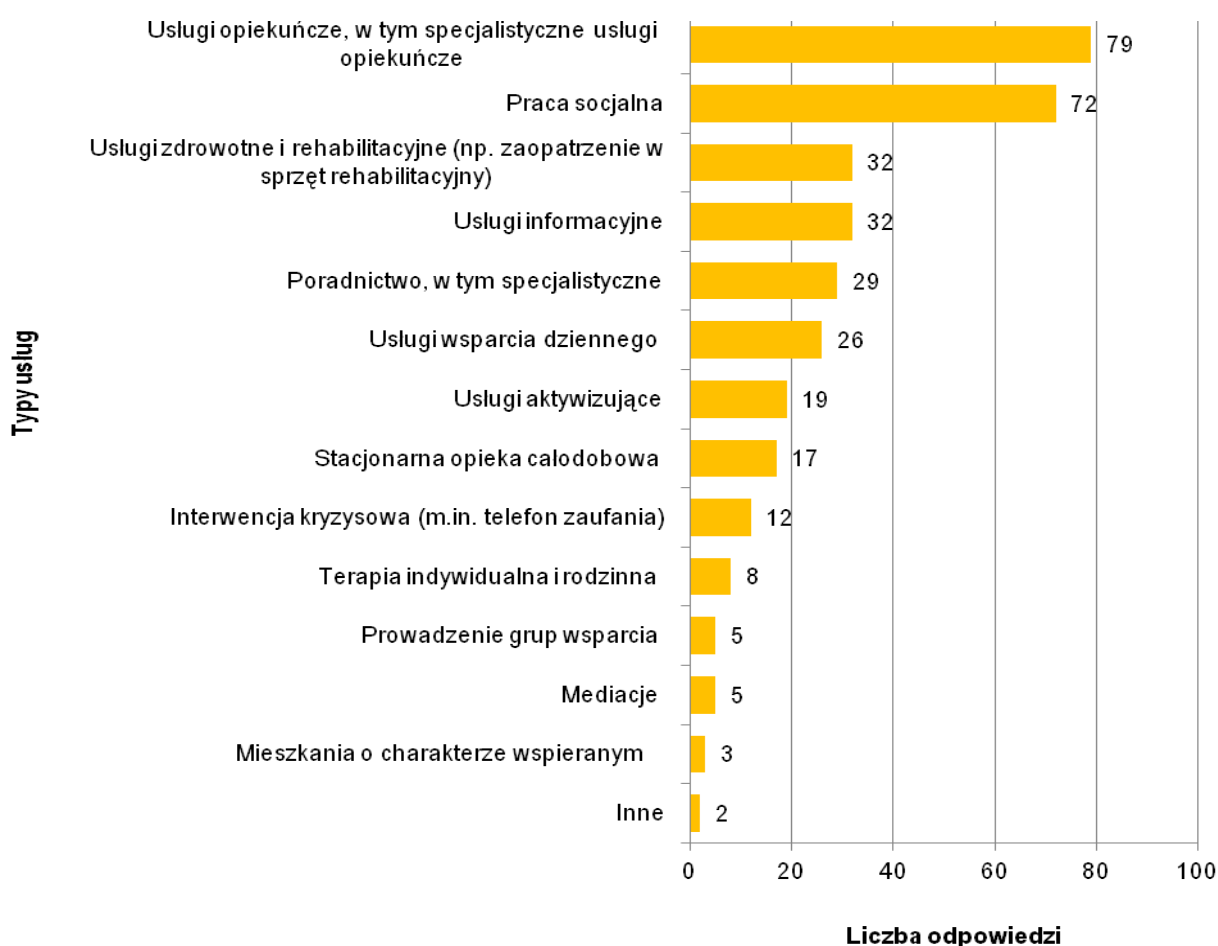
Specjalny punkt dla osób starszych funkcjonował w blisko co dziesiątej badanej gminie (**11,0%**). Prowadził on najczęściej działania związane z organizacją czasu wolnego, a rzadziej o charakterze aktywizacyjnym (np. promując wolontariat) lub informacyjnym (np. o przygotowanej ofercie dla seniorów). Był on prowadzony w co piątej gminie miejskiej (20%) i miejsko-wiejskiej (22,2%), a także w 2,9% gmin wiejskich.

8,7% gmin przeprowadziło w 2015 roku **specjalne badania lub monitoring sytuacji/potrzeb seniorów** - stosunkowo najczęściej gminy miejsko-wiejskie (16,7%), rzadziej gminy miejskie (10%) i wiejskie (5,8%). Niski wynik może niepokoić w kontekście przydatności diagnozy w procesie planowania i realizowania skutecznych działań dedykowanych osobom starszym.

Ponad połowa badanych gmin (**66,1%**) deklarowała **organizowanie usług dla osób starszych**. Warto jednak nadmienić, że katalog usług wymieniony w badaniu mieści się w zadaniach gmin oraz powiatów wyszczególnionych w ustawie o pomocy społecznej. Umożliwiło to, w przypadku miast na prawach powiatu wykazanie w ankiecie szerszego zakresu usług dla osób starszych niż w przypadku pozostałych gmin. Wyniki badań wskazały, że usługi były świadczone w co drugiej gminie wiejskiej uczestniczącej w badaniu (50,7%), w 77,8% gmin miejsko-wiejskich oraz w 87,5% gmin miejskich.

We wszystkich gminach najczęściej świadczone były usługi opiekuńcze, w tym specjalistyczne oraz praca socjalna. Najrzadziej korzystano z mediacji, grup wsparcia oraz mieszkań o charakterze wspieranym. Szczegółowe dane przedstawione zostały na poniższym wykresie.

Wykres 7 Typy usług dla osób starszych organizowanych w gminach województwa śląskiego (N=84)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

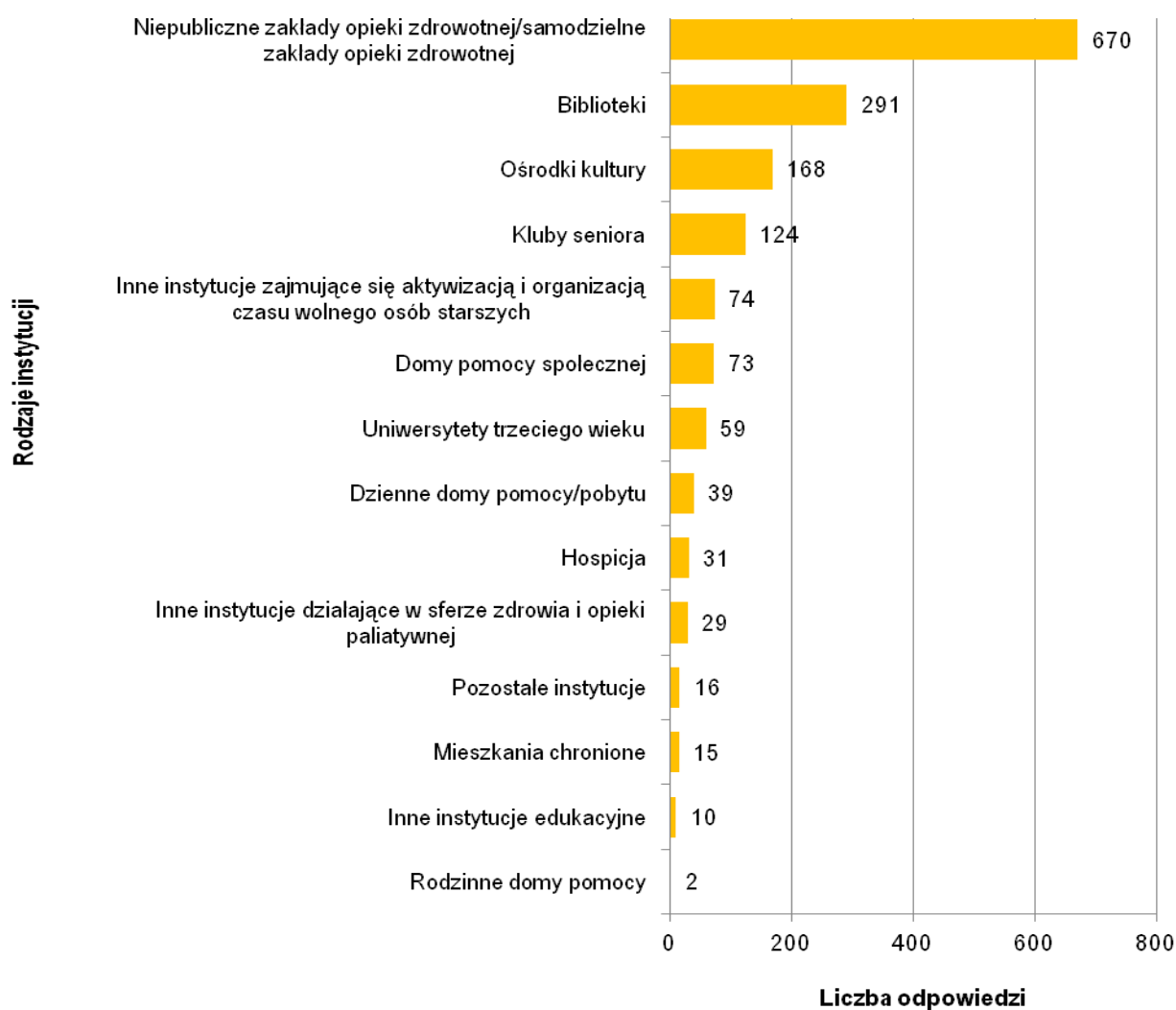

Część II: Oferta instytucjonalna dla seniorów

W realizowaniu działań na rzecz wspierania i aktywizacji osób starszych bardzo istotną rolę pełnią instytucje świadczące usługi z różnych obszarów. W przeprowadzonym badaniu zadano gminom pytanie dotyczące występowania i liczby różnego typu instytucji budujących zróżnicowaną ofertę usług dla seniorów w województwie.

Nadmienić należy, że zebrane dane są zaniżone, ponieważ w badaniu nie brały udziału wszystkie gminy województwa śląskiego. Niemniej jednak uzyskane dane pozwalają wyodrębnić jednoznacznie, jakiego typu placówki wspierające seniorów są najbardziej rozpowszechnione w regionie.

Wykres 8 Liczba instytucji, z których mogli korzystać seniorzy w gminach województwa śląskiego

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Analiza danych przedstawionych na powyższym wykresie wskazuje jednoznacznie, że najliczniejszymi tego rodzaju instytucjami są **niepubliczne zakłady opieki zdrowotnej oraz samodzielne zakłady opieki zdrowotnej (670 zakładów)**, co ma istotny wpływ na realizowanie działań w zakresie profilaktyki i ochrony zdrowia w województwie. Podkreślić jednak należy, że bez odpowiedniego zaplecza szpitalnego oraz placówek specjalistycznych, ww. zakłady nie zaspokoją potrzeb zdrowotnych seniorów województwa śląskiego.

Przykładowo według danych za 2014 rok w województwie śląskim funkcjonowało 256 łóżek w oddziałach geriatrycznych oraz 22 poradnie geriatryczne⁶, co w stosunku do pozostałych województw jest wynikiem dobrym, lecz z pewnością niewystarczającym, gdyż pod koniec 2014 roku, według szacunków blisko 20% populacji województwa śląskiego było w wieku poprodukcyjnym (916,67 tys. osób).

Instytucje kulturalne również stanowią dużą część zasobów instytucjonalnych, z których korzystają osoby starsze (**291 bibliotek, 168 ośrodków kultury**), szczególnie ze względu na ich powszechny charakter oraz możliwość rozszerzenia oferty o różnorakie zajęcia/wydarzenia atrakcyjne także dla starszych odbiorców.

W kolejnej grupie znajdują się **instytucje, z których w szczególności korzystają osoby starsze**, tj. **kluby seniora (124)**; **inne instytucje zajmujące się aktywizacją i organizacją czasu wolnego osób starszych (74)** np. koła emerytów i rencistów, koła gospodyń wiejskich, lokalne muzea i teatry, centra aktywności lokalnej; **domy pomocy społecznej (73)**; **uniwersytety trzeciego wieku (59)**. Rzadziej występują **dzienne domy pomocy/pobytu (39)**, **hospicja (31)**, **inne instytucje działające w sferze zdrowia i opieki paliatywnej (29)** np. zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze, zespoły sanatoryjno-szpitalne.

Nielicznie w gminach pojawiają się **mieszkania chronione (15)**, **inne instytucje edukacyjne (10)** np. akademie seniora oraz **rodzinne domy pomocy (2)**. Ponadto w gminach wykazano również 16 innych instytucji dla seniorów, które nie mieszczą się w przyjętym na potrzeby badania katalogu placówek np. pensjonaty dla seniorów.

---

⁶ Część III Ocena funkcjonowania i dostępności świadczeń w systemie opieki zdrowotnej, Wydział Nadzoru nad Systemem Opieki Zdrowotnej Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego, www.katowice.uw.gov.pl/download/27313.pdf

Część III: Inicjatywy na rzecz seniorów w 2015 roku

W ramach prowadzonego badania sprawdzono jakiego typu inicjatywy były najczęściej realizowane na poziomie lokalnym. W tym celu wyróżniono 20 kategorii przedsięwzięć, spośród których wybierały gminy. Poniższy wykres obrazuje uzyskane wyniki.

Wykres 9 Gminy województwa śląskiego realizujące inicjatywy na rzecz seniorów wg typów przedsięwzięć (N=127)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Najczęściej gminy podejmowały **przedsięwzięcia z obszaru kultury**, co wskazało **63,8%** gmin oraz **o charakterze edukacyjnym** - **55,1%** gmin. **48,0%** gmin wskazało, że na swoim terenie **udzielało porad prawnych, dostosowywało przestrzeń publiczną** m.in. do potrzeb osób z ograniczoną sprawnością ze względu na wiek lub **prowadziło działania w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych**.

Wśród **działań w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych** najczęściej organizowano bezpłatne szkolenia/kursy dotyczące obsługi komputera i Internetu (77,0% gmin realizujących przedsięwzięcia z tego obszaru), zapewniano miejsca z bezpłatnym dostępem do Internetu (68,9%) lub tylko do komputera (65,9%). Ponadto prowadzono spotkania dotyczące możliwości wynikających z korzystania z komputera/Internetu (44,3%), a rzadziej tworzone

strony internetowe kierowane do osób starszych (13,1%) lub opracowywano specjalne materiały np. broszurki lub poradniki dotyczące sposobów obsługi komputera lub korzystania z Internetu (6,6%).

Wykres 10 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego działań z zakresu rozwoju kompetencji cyfrowych – podział wg rodzajów działań (N=61)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Gminy, które dostosowywały przestrzeń publiczną, najczęściej zapewniały miejsca odpoczynku (83,6%) lub obszary zieleni (73,8%) w przestrzeni publicznej. Ponadto dążyły do wprowadzenia czytelnego oznakowania przestrzeni publicznej (59%), dostosowania chodników i schodów do potrzeb osób z ograniczeniami funkcjonalnymi (57,4%), adaptacji przejść dla pieszych (41%) lub zwiększenia dostępności toalet publicznych (39,3%). 6,6% gmin deklarowało prowadzenie działań innego typu związanych z dostosowaniem przestrzeni.

Wykres 11 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego działań z zakresu dostosowania przestrzeni publicznej – podział wg rodzajów działań (N=61)

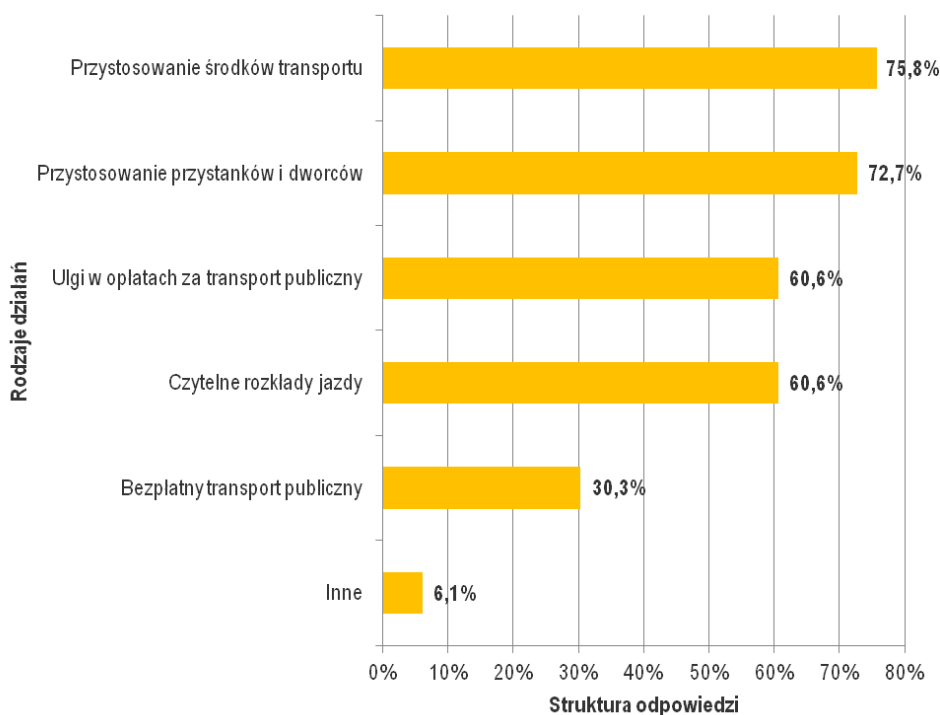

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Stosunkowo często gminy organizowały **specjalne wydarzenia dla osób starszych**, tj. **Dni Seniora czy Senioralia (46,5%)**. Pomimo dość akcyjnego charakteru takich wydarzeń należy podkreślić, że stanowią one wyraz swoistego „wyróżnienia” najstarszych mieszkańców w lokalnej społeczności i sprzyjają integracji międzypokoleniowej. Ponadto około cztery na dziesięć badanych gmin realizowały **przedsięwzięcia sportowe (44,1%)**, a także z **dziedziny turystyki (41,7%)**. Dość wysoki odsetek w tym zakresie może świadczyć o postrzeganiu seniorów w gminach jako osób stosunkowo niezależnych, mobilnych i aktywnych. Przykładowo gminy decydowały o budowie i modernizacji siłowni plenerowych (67,9%), a także organizacji bezpłatnych zajęć sportowych (64,3%). 23,2% gmin wskazało, że podejmuje również inne działania – np. przygotowano zawody sportowe, rajdy rowerowe, nordic walking lub biegi.

Rzadziej w gminach **udzielano porad medycznych/realizowano działania w zakresie profilaktyki prozdrowotnej (39,4%)**, choć właśnie kwestie zdrowotne uznawane są powszechnie za bardzo istotne w okresie starości. Przykładowo, stworzenie warunków do aktywnego i godnego starzenia się w zdrowiu to cel wpisujący się w wiele dokumentów strategicznych na poziomie krajowym (np. w *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020*) i regionalnym (np. w zaktualizowaną *Strategię Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2006-2020*). W co trzeciej gminie (**33,1%**) prowadzono **przedsięwzięcia służące zwiększeniu bezpieczeństwa osób starszych**. Osoby starsze są w szczególności narażone na bycie ofiarami przemocy/przestępstw, co wynika m.in. z samotnego zamieszkiwania czy niepełnosprawności. Stąd bardzo ważne jest zwrócenie uwagi na ten obszar na poziomie lokalnym. Wyniki wskazują, iż **26%** badanych gmin **dostosowywało lokalny transport do potrzeb m.in. osób starszych**, co przyczynia się do wzrostu poczucia bezpieczeństwa w tej grupie.

Wykres 12 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego działań z zakresu dostosowania lokalnego transportu – podział wg rodzajów działań (N=33)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Najczęściej decydowały się one na adaptowanie środków transportu (75,8%) oraz przystanków/dworców (72,7%). 60,6% gmin aktywnych na tej płaszczyźnie oferowało ulgi

w opłatach za transport publiczny oraz zamieszczało czytelne rozkłady jazdy. Natomiast 30,3% zapewniało bezpłatny transport dla osób starszych.

Blisko co czwarta z gmin zorganizowała **konferencje, seminaria i kongresy (22,8%)**, czyli spotkania poświęcone zagadnieniom starzenia się i wspierania osób starszych w różnych aspektach ich funkcjonowania. Świadczy to o potrzebie wymiany doświadczeń oraz pogłębionych dyskusji w przedstawionym zakresie, które długofalowo mogą zaowocować poprawieniem jakości prowadzonych działań. Najrzadziej, bo jedynie w przypadku **8,7%** gmin realizowano **kampanie informacyjne o potrzebach osób starszych**.

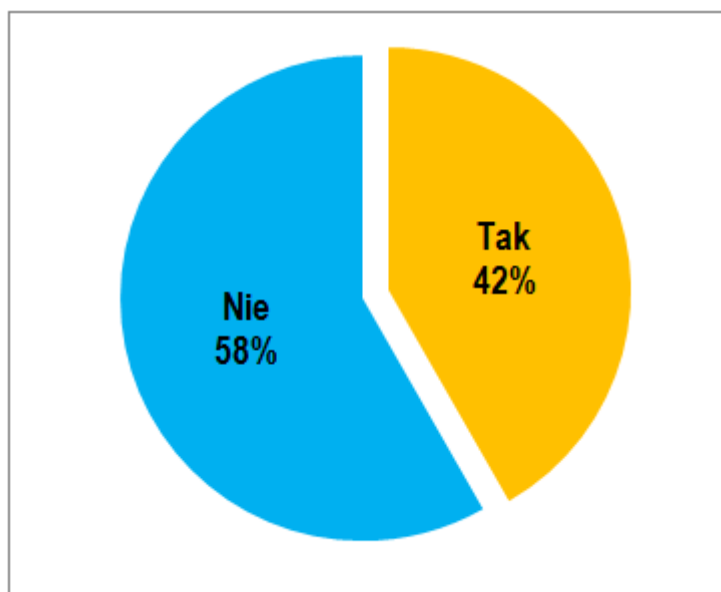
W aneksie do niniejszego raportu zamieszczono tabelę, która obrazuje różnice pomiędzy wynikami dla poszczególnych typów gmin w zakresie ich angażowania się w przedsięwzięcia na rzecz seniorów. Analiza danych zawartych w tabeli pozwala jednak z całą pewnością stwierdzić, że ww. inicjatywy częściej podejmowane są przez gminy miejskie oraz miejsko-wiejskie niż gminy wiejskie.

W gminach miejskich najczęściej realizowane są przedsięwzięcia edukacyjne (82,5%) oraz z obszaru kultury (80%), a najrzadziej kampanie informacyjne o potrzebach osób starszych (10%). W przypadku gmin miejsko-wiejskich wyniki przedstawiają się podobnie – najczęściej prowadzone były przedsięwzięcia edukacyjne oraz związane ze sferą kultury, a także dotyczące dostosowania przestrzeni publicznej (po 72,2%). Sporadycznie natomiast wybierano kampanie informacyjne o potrzebach osób starszych (11,1%).

Popularność inicjatyw kulturalnych okazała się równie wysoka w przypadku wszystkich trzech typów gmin - 52,2% gmin wiejskich deklarowało ich przeprowadzanie. Jednocześnie gminy wiejskie stosunkowo często udzielały porad prawnych (46,4%), a najrzadziej organizowały konferencje, seminaria i kongresy (2,9%).

Dotychczasowa analiza koncentrowała się przede wszystkim na takich działaniach, w których seniorzy byli odbiorcami wsparcia. W badaniu zwrócono jednak również uwagę na sytuację odwrotną, czyli zadano pytanie o **inicjowanie przez seniorów działań na rzecz ich środowiska**. Wyniki są optymistyczne – w aż **42% gmin** stwierdzono, że **osoby starsze angażowały się w inicjatywy prosenioralne oraz je inspirowały**. Świadczy to o stosunkowo dużej aktywności środowisk senioralnych oraz o ich potencjale jako partnerów działań.

Wykres 13 Gminy województwa śląskiego, w których seniorzy inicjowali działania na rzecz innych osób (N=127)

Źródło: Dane własne Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, badanie „Wsparcie seniorów w gminach województwa śląskiego” (WSG-2016)

Część IV: Dobre praktyki w 2015 roku

W 2015 roku badane gminy realizowały szereg inicjatyw służących wspieraniu i aktywizacji osób starszych. Przedsięwzięcia te posiadały zróżnicowany charakter i dotyczyły wielu aspektów funkcjonowania osób starszych. Stąd w ramach przeprowadzonego badania poproszono gminy o wskazanie takich przedsięwzięć, które postrzegają jako dobrą praktykę, czyli działanie warte polecenia i powielenia w innych jednostkach samorządu terytorialnego.

W celu uporządkowania krótkiej prezentacji gminnych dobrych praktyk opisywane przedsięwzięcia podzielono na następujące typy:

- ✓ *wydarzenia dla seniorów,*
- ✓ *przedsięwzięcia w obszarze kultury,*
- ✓ *inicjatywy w dziedzinie sportu i rekreacji,*
- ✓ *przedsięwzięcia edukacyjne,*
- ✓ *inicjatywy z obszaru ochrony zdrowia i profilaktyki prozdrowotnej,*
- ✓ *przedsięwzięcia w dziedzinie bezpieczeństwa,*
- ✓ *inicjatywy aktywizujące, zwiększające poczucie podmiotowości i włączające seniorów w tworzenie środowiska odpowiadającego ich potrzebom,*
- ✓ *przedsięwzięcia w zakresie wymiany międzypokoleniowej, wzmacniające relacje międzygeneracyjne,*

✓ *inne typy działań.*

Celem niniejszej części raportu jest wskazanie najważniejszych kierunków działań podejmowanych lokalnie. Stąd też nie przytoczono dokładnych przykładów przedsięwzięć realizowanych w poszczególnych gminach. Zaproponowana forma omówienia dobrych praktyk wynika również z powtarzalności niektórych typów działań w gminach województwa śląskiego.

Wydarzenia dla seniorów

W tej grupie przedsięwzięć znalazły się różnorodne imprezy dedykowane osobom starszym lub zakładające ich udział, które mają charakter typowo rekreacyjny bądź są organizowane w celu podjęcia dyskusji na tematy istotne dla osób starszych.

Wydarzenia takie jak Senioralia, Dni Aktywnego Seniora, obchody Dni Seniora, Biesiady, Złoty Seniorów sprzyjały aktywnemu spędzaniu czasu wolnego przez seniorów, ich integracji oraz zaspokojeniu potrzeb towarzyskich. Najczęściej miały one charakter otwarty i wiązały się z wieloma atrakcjami, które sprzyjały udziałowi w nich osób w różnym wieku. W wielu przypadkach seniorzy występowali bądź prezentowali efekty własnej pracy, dzięki czemu mogli wzmocnić poczucie własnej wartości i zwrócić uwagę na swój potencjał twórczy. Niejednokrotnie mogli uczestniczyć w różnych warsztatach, skorzystać z darmowych porad lub badań. Warto jednocześnie nadmienić, że celem zorganizowanego wydarzenia mogło być także podkreślenie swojego udziału w życiu społeczności (w jednym z przypadków wskazano, że celem imprezy było „radosne zmanifestowanie obecności seniorów w przestrzeni miasta”). Stąd też pomimo stosunkowo akcyjnego oraz rozrywkowego charakteru cieszą się one dużą popularnością w gminach i nie należy deprecjonować ich wartości.

W gminach odbywały się również przeglądy twórczości artystycznej seniorów, które sprzyjały integracji środowiska oraz wymianie doświadczeń osób o podobnych zainteresowaniach. W założeniu miały one nie tylko przeciwdziałać marginalizacji osób starszych (np. przebywających w placówkach), ale również popierać i promować w środowiskach lokalnych ich talenty. Często wydarzeniom tym towarzyszyły spotkania ze specjalistami, szkolenia lub warsztaty sprzyjające rozwijaniu umiejętności.

W gminach organizowano również konferencje i debaty, podczas których dyskutowano o potrzebach i oczekiwaniach seniorów oraz oferowanych im rozwiązaniach. Odbywały się one w gronie środowisk senioralnych, przedstawicieli administracji publicznej, organizacji

pozarządowych, biznesu itp. Spotkania te miały pozytywny wpływ na włączenie seniorów w tworzenie polityk publicznych i rynku odpowiadającego na potrzeby starzejącego się społeczeństwa, wymianę doświadczeń i dobrych praktyk oraz uświadomienie społeczeństwu, jak ważną rolę odgrywają w nim seniorzy.

Wśród wydarzeń dedykowanych osobom starszym warto zwrócić również uwagę na wyjazdy integracyjne, które cieszą się dużym zainteresowaniem. Wspólne spędzanie czasu wolnego, poznawanie nowych miejsc i nawiązywanie kontaktów zaspokajają potrzebę przynależności oraz pozwala na bycie aktywnym.

Przedsięwzięcia w obszarze kultury

Przedsięwzięcia w obszarze kultury mogą przybierać formę cyklicznych wydarzeń, w ramach których osoby starsze mają kontakt z różnymi formami sztuki, a niekiedy także możliwość tworzenia. Tego typu działania wpływają na zwiększenie dostępu do kultury.

W gminach prowadzone są cykliczne spotkania, które pozwalają osobom starszym na zetknięcie się z różnymi rodzajami twórczości artystycznej oraz zapewniają możliwość ciekawego zagospodarowania czasu wolnego (np. spotkania z kulturą, spotkania seniorów w Klubie Senior Cafe, Symfoniczne Poniedziałki). W wielu przypadkach tworzą one płaszczyznę do wspólnych rozmów o kulturze i poszerzają wiedzę w tym zakresie (np. dyskusyjne kluby książki dla seniorów).

Bardzo istotną rolę odgrywają działania służące zwiększeniu dostępności kultury dla osób starszych. Dobrym przykładem jest bezpłatna dostawa do domu książek po telefonicznym zamówieniu, tańsze bilety do instytucji kultury, darmowy wstęp na imprezy.

Jako szczególnie cenne należy uznać te przedsięwzięcia, w których osoby starsze włączane są bezpośrednio w proces twórczy (np. zajęcia teatralne, plastyczne, prowadzone zespoły muzyczne dla seniorów, sprzedaż rękodzieł tworzonych przez osoby starsze). Pozwalają one na przełamywanie stereotypów związanych z wiekiem senioralnym oraz umożliwiają rozwój twórczy seniorów i wzmacniają poczucie użyteczności.

Inicjatywy w dziedzinie sportu i rekreacji

Inicjatywy w dziedzinie sportu i rekreacji zazwyczaj przybierają formę zajęć sportowych, które często przeprowadzane są w ramach szerszych programów aktywizacji fizycznej. Repertuar proponowanych warsztatów jest zróżnicowany – przykładowo seniorzy mogą brać udział w gimnastyce na świeżym powietrzu z wykwalifikowanym instruktorem, zajęciach tanecznych, zumbie, aqua aerobiku, jodze, tai-chi, kursach nordic – walking itp. Ponadto niektóre gminy oferują również zajęcia z fizjoterapii, co dodatkowo wspiera osoby starsze w zachowywaniu sprawności fizycznej.

Lokalnie organizowane są również imprezy sportowe, tj. konkursy i olimpiady oraz rajdy i biegi sprzyjające promowaniu wizerunku osób starszych jako osób aktywnych fizycznie. Co więcej mają one funkcję edukacyjną zachęcając seniorów do systematycznych ćwiczeń.

Przedsięwzięcia w omawianym obszarze mogą być związane także z tworzeniem infrastruktury umożliwiającej osobom starszym zachowanie aktywnego stylu życia. Niektóre z gmin budują więc siłownie na świeżym powietrzu lub plenerowe parki zdrowia, które znacząco wzbogacają ofertę sportowo-rekreacyjną dla seniora. Warto nadmienić, że zasadniczą zaletą proponowanych rozwiązań jest ogólnodostępność i brak odpłatności za korzystanie z nich.

Przedsięwzięcia edukacyjne

Inicjatywy edukacyjne wpisują się w realizację idei uczenia się przez całe życie. Często wymienianym przez gminy przykładem dobrej praktyki jest wspieranie działalności uniwersytetów trzeciego wieku czy akademii seniora itp. Studenci trzeciego wieku mają możliwość uczestnictwa w zajęciach o zróżnicowanej tematyce, wykładach, wszelkiego rodzaju dyskusjach czy wyjazdach integracyjnych. Często angażują się w koła zainteresowań lub, tworząc zinstytucjonalizowane struktury, występują jako reprezentanci środowisk senioralnych, co sprzyja ich upodmiotowieniu oraz zwiększeniu partycypacji w życiu publicznym.

W wielu gminach organizowane są zajęcia rozwojowe i edukacyjne. Popularne są warsztaty językowe, artystyczne, kulinarne oraz te, z zakresu rozwoju kompetencji cyfrowych itp. Rozwijają one zainteresowania seniorów i przeciwdziałają ich marginalizacji w różnych aspektach życia społecznego, a niejednokrotnie wykształcają w nich przydatne umiejętności (np. korzystania z nowoczesnych narzędzi informatycznych).

Dość ciekawym przykładem działań są zajęcia służące rozwojowi osobistemu seniorów np. warsztaty i doradztwo coachingowe czy wyjazdy motywacyjno-interpersonalne. Sprzyjają one wykształceniu u seniorów umiejętności identyfikowania swoich mocnych oraz słabych stron, zwiększeniu pewności siebie oraz wzmocnieniu poziomu asertywności.

Inicjatywy z obszaru ochrony zdrowia i profilaktyki prozdrowotnej

Działania gmin w zakresie ochrony zdrowia i profilaktyki prozdrowotnej są wysoce zróżnicowane, co z pewnością wynika ze zgłaszanych przez seniorów zróżnicowanych potrzeb, związanych z procesem starzenia się.

Duża część przedsięwzięć koncentruje się wokół profilaktyki prozdrowotnej, wyposażając seniorów w narzędzia umożliwiające wczesne zdiagnozowanie ewentualnych schorzeń i sprzyjając utrzymywaniu zdrowego stylu życia. W kategoriach dobrej praktyki postrzegana jest realizacja programów profilaktycznych dla osób starszych polegających na szczepieniach ochronnych bezpośrednio ograniczających zachorowalność na niektóre choroby lub zwiększaniu dostępności badań (np. poprzez mobilne mammobusy). Lokalnie organizowane są także wykłady lub spotkania z ekspertami poświęcone tematyce zdrowego stylu życia, utrzymywania zbilansowanej diety lub dotyczące sposobów rozpoznawania i radzenia sobie z chorobami wieku dojrzałego.

Ciekawą inicjatywą są Dni Promocji Zdrowia, których celem jest zaszczepienie w mieszkańcach potrzeby systematycznej kontroli stanu zdrowia oraz udzielanie konsultacji na temat innowacyjnych metod leczenia. Realizacja tego typu przedsięwzięć wspiera poprawę kondycji zdrowotnej seniorów, w tym zwiększa ich świadomość w kwestiach profilaktyki i ochrony zdrowia.

W gminach coraz częściej wdrażana jest koperta życia/pudełko życia jako narzędzie ułatwiające udzielanie pomocy przez wykwalifikowane służby osobom chorym w sytuacji zagrożenia życia. Mianem koperty lub pudełka życia określany jest formularz zawierający informacje dotyczące jego właściciela, tj. dane osobowe, numer telefonu do bliskiej osoby, przebyte choroby, zażywane leki i uczulenia. Wypełniony formularz wkłada się najczęściej do lodówki (z uwagi na to, że jest to sprzęt dostępny w każdym domu i łatwy do zlokalizowania), na której umieszcza się naklejkę informacyjną dla służb przydatną w razie interwencji. Umieszczenie karty w widocznym i dostępnym miejscu umożliwia służbom

medycznym, a także policji, straży pożarnej w razie wypadku lub załabnięcia szybki dostęp do podstawowych informacji o seniorze, co zwiększa prawdopodobieństwo udzielenia mu odpowiedniej pomocy.

W ramach przedsięwzięć z obszaru ochrony zdrowia i profilaktyki prozdrowotnej prowadzone są także kompleksowe programy dedykowane osobom dotkniętym określonym typem schorzenia (np. zaburzeniami otępiennymi) oraz osobom im najbliższym. Dzięki programom chorzy mają ułatwiony dostęp do specjalistycznych usług, konsultacji ze specjalistami, a także mogą korzystać z terapii indywidualnej lub grupowej. Bliscy chorych mogą uczestniczyć w grupach wsparcia, co pozwala na przepracowanie negatywnych emocji będących efektem trudności związanych ze sprawowaniem opieki nad osobami chorymi oraz umożliwia uzyskanie, niezwykle potrzebnego w takich sytuacjach, wsparcia. Dodatkowo mogą skorzystać z przygotowanych materiałów edukacyjnych na temat chorób wieku podeszłego oraz sposobów radzenia sobie z ich konsekwencjami.

Przedsięwzięcia w dziedzinie bezpieczeństwa

Seniorzy znajdują się w szczególnej grupie ryzyka i często padają ofiarami przestępstw. Stąd bardzo istotna jest działalność jednostek samorządu terytorialnego w dziedzinie bezpieczeństwa.

Wśród dobrych praktyk w tym obszarze gminy wskazały organizowanie prelekcji dotyczących zagrożeń czyhających na seniorów oraz dostępnych narzędzi umożliwiających respektowanie ich praw (przykładowo spotkanie dotyczące praw konsumenckich, oszustw metodą „na wnuczka” itp.). Prowadzone były również zajęcia z samoobrony, wyjaśniające osobom starszym jak powinny zachowywać się w sytuacji bezpośredniego zagrożenia.

Ponadto realizowane były kampanie informacyjne poświęcone zagadnieniom związanym z przemocą wobec osób starszych, które zwiększały świadomość społeczności lokalnych w tym zakresie i uczyły adekwatnego reagowania na takie przypadki.

Inicjatywy aktywizujące, zwiększające poczucie podmiotowości i włączające seniorów w tworzenie środowiska odpowiadającego ich potrzebom

Prezentowane przez gminy dobre praktyki na rzecz osób starszych szczególnie często obejmowały przykłady działań służących aktywizacji społecznej osób starszych. W tym celu podejmowane były starania w celu stworzenia im możliwości czynnego udziału w życiu społecznym w różnych jego aspektach i zwiększenia dostępności oferty kulturalnej, rekreacyjnej, edukacyjnej itp.

Powszechnie wdrażane są karty seniora, czyli programy w ramach których najstarsi mieszkańcy gminy mogą korzystać ze specjalnych rabatów, dodatkowych udogodnień przy zakupie dóbr i usług oferowanych przez partnerów, do których należą zarówno jednostki organizacyjne gminy (np. ośrodki sportu, lokalne muzea i teatry, ośrodki kultury), jak również podmioty prywatne.

W niektórych gminach wyróżniane są podmioty szczególnie otwarte na potrzeby i oczekiwania najstarszych beneficjentów/klientów oraz promuje się stosowane przez nich rozwiązania. Wiąże się to z organizowaniem konkursów na miejsca/firmy przyjazne seniorom itp. Uzyskanie takiego tytułu może być wykorzystywane do tworzenia wizerunku firmy jako podmiotu dbającego o satysfakcję klientów (tu osób starszych), co może dodatnio wpłynąć na wyniki sprzedaży. Ponadto gminy organizują konkursy dla samych osób starszych wyróżniających się szczególnymi osiągnięciami i aktywną postawą, które w założeniu mają inspirować innych seniorów do podobnych działań.

Rekomendowane przedsięwzięcia to także takie, które tworzą podstawy do współpracy ze środowiskiem seniorów w realizowaniu polityk publicznych. Tego rodzaju działania mogą mieć charakter stały/systemowy, dzięki powoływaniu organów doradczych i konsultacyjnych, lub bardziej akcyjny np. poprzez angażowanie środowisk senioralnych w proces konsultacji dokumentów strategicznych, programów, projektów. Gminy szczególnie podkreślają rolę powoływanych gminnych rad seniorów jako organów reprezentujących najstarszych mieszkańców i zapewniających realne możliwości wpływania na decyzje podejmowane przez samorządy. Dodatkowo Rady doradzają w istotnych kwestiach z zakresu polityki senioralnej, inspirują podejmowanie różnorodnych działań lub samodzielnie je organizują.

Dobre praktyki w omawianym obszarze obejmują także przedsięwzięcia związane z rozwojem wolontariatu, w tym międzypokoleniowego. Pozwalają one na czerpanie z doświadczenia, umiejętności i innych zasobów osób starszych. Dają także możliwość

efektywnego zagospodarowania czasu wolnego seniorów oraz nawiązywania nowych relacji w społecznościach lokalnych.

Gminy zapewniają również szeroko rozumiane wsparcie dla podmiotów zajmujących się bezpośrednio aktywizacją osób starszych. W szczególności poprzez udzielanie pomocy, w tym finansowej np. osiedlowym klubom seniora, organizacjom pozarządowym, uniwersytetom trzeciego wieku. Tego typu działania realizowane po stronie gminy są istotne z punktu widzenia budowania na poziomie lokalnym sieci partnerów zainteresowanych wspólnym rozwijaniem polityki senioralnej. W perspektywie długofalowej pozwoli to na przygotowanie kompleksowej i zróżnicowanej oferty usług dla seniorów i zwiększy skuteczność działań w tym obszarze.

Dobłą praktyką według przebadanych gmin jest także koordynowanie działań aktywizujących seniorów w gminie np. poprzez powoływanie centrów aktywności seniora oraz tworzenie portali informacyjnych poświęconych tej tematyce. Ułatwiają one osobom zainteresowanym uzyskać kompleksowe i przydatne informacje, co może dodatkowo zachęcić ich do aktywnego angażowania się w życie społeczności. Tego typu platformy/centra mogą również samodzielnie promować odpowiednie postawy wśród najstarszych członków społeczeństwa i kreować liderów środowisk senioralnych.

Przedsięwzięcia w zakresie wymiany międzypokoleniowej, wzmacniające relacje międzygeneracyjne

W dziedzinie wymiany międzypokoleniowej gminy starały się tworzyć możliwości dla spotkań i wspólnego spędzania czasu przez przedstawicieli różnych pokoleń. Organizowano ciekawe imprezy rekreacyjne i sportowe (np. pikniki rodzinne, międzypokoleniowe wycieczki rowerowe lub zawody sportowe, gry zespołowe), kulturalne (np. wieczorki kulturalne, wspólnie organizowane wystawy i wydarzenia nt. kultury lokalnej) czy warsztaty (np. kulinarne, artystyczne).

Dla wzmocnienia relacji międzygeneracyjnych wykorzystywano także wolontariat. Przykładowo, w związku z wdrażanymi programami, osoby młode pomagały seniorom w codziennych czynnościach oraz organizowały im czas wolny. Indywidualny kontakt sprzyjał budowaniu relacji, pozwalał na udzielenie realnej pomocy osobie w podeszłym wieku,

a wolontariuszowi umożliwiał zdobycie cennego doświadczenia oraz wiedzy z zakresu przygotowania się do starości.

Wymianę międzypokoleniową wspierano w gminach również dzięki działaniom edukacyjnym. W ramach opisywanych dobrych praktyk pojawiły się projekty, w których osoby młode uczyły seniorów korzystania z komputera i urządzeń mobilnych oraz surfowania po internecie itp. Gminy prezentowały również takie przedsięwzięcia, w których „przepływ wiedzy i umiejętności” między pokoleniami następował w odwrotnym kierunku, tj. seniorzy byli „nauczycielami” dla młodego pokolenia. W jednej z gmin seniorzy odwiedzali lokalne przedszkole i organizowali wspólnie z personelem zajęcia dla najmłodszych m.in. poprzez czytanie bajek najmłodszym, pomoc w przygotowywaniu wyjazdów i wydarzeń dla podopiecznych itp.

Inne typy działań

Rzadziej pojawiającymi się w gminach, choć bardzo cennymi dobrymi praktykami były przedsięwzięcia z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Wdrażano teleopiekę dla pensjonariuszy dziennych domów pomocy społecznej, a także wprowadzono bramkę sms-ową dla seniorów pozwalającą na szybkie uzyskanie informacji o dyżurujących aptekach, poradniach lekarskich itp.

Gminy angażowały się również w realizację projektów związanych z problematyką starzenia się społeczeństwa, w tym międzynarodowych. Takie przedsięwzięcia odgrywają istotną rolę dla pogłębiania wiedzy i wymiany doświadczeń na temat skutecznych sposobów wspierania oraz aktywizacji osób starszych, a także wypracowania z ekspertami i praktykami modelowych rozwiązań w zakresie polityki senioralnej.

Ponadto samorządy lokalne oferowały bezpośrednią pomoc dla najstarszych mieszkańców w postaci tanich obiadów czy prowadziły kampanie poświęcone tematyce senioralnej (np. opracowały film promujący zdrowy styl życia seniora i integrację społeczną).

Część V: Działania na rzecz osób starszych i rozwoju polityki senioralnej planowane w 2016 roku

Badane gminy wyraziły duże zainteresowanie organizowaniem działań na rzecz wsparcia i aktywizacji osób starszych w 2016 roku. W związku z powyższym zaplanowały szereg zróżnicowanych działań w odpowiedzi na dostrzegane potrzeby i oczekiwania najstarszych mieszkańców.

W przypadku wielu gmin deklarowano kontynuowanie dotychczas realizowanych działań, w szczególności tych przedsięwzięć, które były postrzegane w kategoriach dobrej praktyki lub wdrażanie już „przetestowanych” przez inne jednostki samorządu terytorialnego rozwiązań.

W niniejszej części raportu pominięty zostanie szczegółowy opis wszystkich przedsięwzięć planowanych w gminach w 2016 roku, gdyż w znacznym stopniu pokrywał się on z przybliżonymi w poprzedniej części dobrymi praktykami. Niemniej jednak niektóre z gmin deklarują realizację w 2016 roku zupełnie nowych inicjatyw, które dotychczas nie były prowadzone.

Proponuje się opracowanie i przyjęcie **programów dla seniorów opisujących kompleksowo działania dla tej grupy mieszkańców we wszystkich lub jedynie wybranych aspektach ich funkcjonowania** (np. programy aktywizacji fizycznej). Wyrażana potrzeba przygotowania takiego dokumentu może być postrzegana jako wyraz dojrzałości polityki senioralnej prowadzonej w gminie, która swoje działania na rzecz seniorów chce realizować w sposób zaplanowany i systematyczny w oparciu o przemyślaną diagnozę.

Planowane jest także **powoływanie podmiotów koordynujących działania określonego typu na rzecz osób starszych** – przykładowo: Centrum Animacji Międzypokoleniowej, którego celem będzie stworzenie możliwości uczestnictwa w życiu kulturalnym i integracji przedstawicieli różnych grup społecznych; Centrum Wolontariatu Seniorów służącego stworzeniu warunków sprzyjających pobudzeniu i rozwijaniu działalności wolontarystycznej; Centrum Informacji Senioralnej umożliwiającego osobom starszym większy dostęp do informacji dotyczących projektów i programów zakładających ich aktywizację.

W niektórych gminach rozważane jest również **powoływanie dzielnicowych akademii seniora** jako inicjatyw pełniących funkcje edukacyjne, aktywizacyjne i rekreacyjne. Zlokalizowanie takich podmiotów w dzielnicach, a zatem bliżej środowiska zamieszkania seniorów, ułatwi skorzystanie z przygotowanej przez nich oferty.

Gminy zamierzają także realizować przedsięwzięcia dotyczące **świadczenia różnych usług, w tym opiekuńczych** (lub szerzej zapewniania wsparcia opiekuńczego). W tym obszarze przewidują powoływanie centrów usług społecznych, których zadaniem jest zaspokajanie niezbędnych potrzeb bytowych, opiekuńczych, wspomagających, edukacyjnych i społecznych na poziomie obowiązującego standardu oraz zapewnianie, organizowanie i prowadzenie usług dla osób starszych, przewlekle chorych oraz niepełnosprawnych. W wielu przypadkach deklaruje się tworzenie dziennych domów pomocy „Senior-Wigor”, czyli placówek mających na celu udzielanie seniorom pomocy w czynnościach dnia codziennego, zapewnianie minimum jednego posiłku oraz innych usług wspomagających, dostosowanych do ich potrzeb. Ponadto proponowano rozwój specjalistycznych usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania oraz zabezpieczenie mieszkań chronionych dla niesamodzielnych seniorów.

W dziedzinie wzmacniania partycypacji osób starszych w życiu społecznym i tworzeniu polityk publicznych ich dotyczących, gminy planują **aplikować o środki finansowe na realizację projektów** służących integracji społecznej osób w wieku senioralnym, upowszechnieniu idei aktywnego i zdrowego starzenia się oraz rozbudowaniu oferty wsparcia dla seniorów. Ponadto zaplanowano włączenie osób starszych w bieżącą pracę organów ustawodawczych i wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego m.in. dzięki zapewnieniu udziału seniorów w posiedzeniach Sejmiku Województwa Śląskiego czy organizacji spotkań pod hasłem Senior Obywatelski. Spotkania tego typu prowadzone są przez radnych oraz pracowników urzędu gminy, a podczas nich prezentowane są materiały z posiedzeń komisji, sesji Rady Miejskiej, omawiane są różne projekty, inicjatywy jakie prowadzi Urząd, a także możliwości pozyskania grantów.

Gminy zamierzają również w 2016 roku uchwalić budżety, w których część środków zostanie przeznaczona na działania dla seniorów oraz prowadzi rubrykę w lokalnej gazecie dedykowaną najstarszym mieszkańcom, a także oraz zorganizować miejski bal seniorów.

Podsumowanie i wnioski

Celem badania było przeanalizowanie rodzaju i zakresu wsparcia oferowanego seniorom w gminach województwa śląskiego. Ich działania służące kształtowaniu dogodnych warunków dla mieszkańców odgrywają zasadniczą rolę we wspieraniu i aktywizowaniu osób starszych. Badanie skierowano do urzędów gmin i miast województwa śląskiego.

Pierwsza część badania dotyczyła lokalnej polityki senioralnej. Na podstawie analizy uzyskanych danych można stwierdzić, iż zapisy o niej nie są szeroko rozpowszechnione w dokumentach strategicznych gmin. Najczęściej pojawiają się w strategiach rozwiązywania problemów społecznych, gdzie kwestie dotyczące osób starszych rozpatrywane są w kategoriach problemów przez nich doświadczanych. Rzadziej zawierane są w strategiach rozwoju gminy, choć właśnie wyzwania związane ze starzeniem się społeczeństwa w dużym stopniu determinują możliwości rozwojowe jednostek samorządu terytorialnego. Kierunki działań, które pojawiają się w ww. opracowaniach, mają kompleksowy charakter, uzależniony od potrzeb danej gminy, i wynikający z wielowymiarowego ujęcia zagadnień z zakresu polityki senioralnej. Dokumenty strategiczne dedykowane seniorom występują nielicznie, co może być odbierane dwojako. Z jednej strony opracowanie specjalistycznego programu/planu działań może być traktowane jako przejaw dojrzałości gminy w zakresie prowadzonej polityki senioralnej, a z drugiej strategie dotyczące najstarszych mieszkańców mogą być z powodzeniem zawarte w innych dokumentach strategicznych.

W gminach tworzone są punkty dedykowane osobom starszym (np. prowadzące działalność informacyjną, zajmujące się organizacją czasu wolnego) lub wyodrębniane są w strukturze urzędu wyspecjalizowane komórki lub stanowiska do spraw polityki senioralnej. Tworzenie punktów lub powoływanie takich stanowisk/komórek stanowi wyraz dostrzeganej przez gminę potrzeby skoordynowania prowadzonych działań, ale jednocześnie, przy zastosowaniu dobrych rozwiązań organizacyjnych, działania takie mogą być z powodzeniem realizowane przez inne komórki lub podmioty gminy bez potrzeby ponoszenia dodatkowych kosztów lub obciążeń.

Wzorcowe działania, z których mogą korzystać gminy przy organizacji przedsięwzięć związanych ze wspieraniem i aktywizacją seniorów mają swoje źródło zarówno w szeroko rozpowszechnionych dobrych praktykach, jak również w dostępnych rozwiązaniach legislacyjnych. Jak wskazują jednak badania takie udogodnienia nie gwarantują powszechnego

wprowadzania zaproponowanych rozwiązań na poziomie lokalnym. Pomimo tego, że w ustawie o samorządzie gminnym zapisano możliwość powoływania gminnych rad seniorów (a ustanowienie podstawy prawnej dla realizowanych działań stanowi zasadnicze ułatwienie dla władz gminnych we wprowadzeniu określonego rozwiązania) to jedynie co szósta badana gmina zdecydowała się na zastosowanie takiego rozwiązania. Podobnie w przypadku lokalnych kart seniora, tylko niektóre gminy zdecydowały się wprowadzić taką ofertę usług i dóbr dla osób starszych (choć jest to rozwiązanie sprawdzone w warunkach lokalnych przez wiele jednostek samorządu terytorialnego). Warto jednak w tym miejscu podkreślić, że na poziomie regionu funkcjonuje „Śląskie dla Seniora – Śląska Karta Seniora”, której partnerami są m.in. jednostki organizacyjne gmin. Ponadto należy zauważyć, że część z gmin zabiega o rozbudowę oferty dla seniorów wśród swoich jednostek bądź proponuje różnego rodzaju ulgi bądź rabaty bez tworzenia odrębnego projektu. Zatem brak lokalnej karty nie powinien być traktowany jako przejaw niechęci gminy do bycia aktywnym w kontekście polityki senioralnej.

Gminy w nikłym stopniu deklarują prowadzenie badań lub specjalnego monitoringu w celu rozpoznania sytuacji i potrzeb najstarszych mieszkańców. Brak gruntownej diagnozy z całą pewnością stanowi czynnik utrudniający podnoszenie jakości i skuteczności prowadzonej polityki senioralnej. Nadmienić jednak należy, że w ramach już prowadzonych statystyk gminy agregują sporo informacji, które można umiejętnie wykorzystać na potrzeby planowania strategii działań senioralnych.

Najczęściej spotykanym typem działań proponowanych przez gminy, z których korzystają osoby starsze są usługi. Warto oczywiście nadmienić, że powodem takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim ustawowy obowiązek ich świadczenia (np. usług opiekuńczych lub pracy socjalnej). Z drugiej jednak strony fakt, że usługi są jednym z najpopularniejszych typów działań dla seniorów wskazuje, że ich odbiorcy są postrzegani przede wszystkim jako odbiorcy wsparcia (a zatem jako osoby bierne).

Dużą nadzieję budzi otwartość gmin wobec partnerów z innych sektorów. Przeciętnie co druga badana gmina współpracowała przy realizacji działań na rzecz osób starszych z organizacjami pozarządowymi lub innymi podmiotami albo przyznawała im dotacje na tego rodzaju przedsięwzięcia. Może być to rozumiane jako wyraz dużej świadomości gmin, że ich samodzielna aktywność nie zaspokoi na satysfakcjonującym poziomie potrzeb seniorów

i warto korzystać ze wsparcia podmiotów z innych sektorów, jak również że ważne jest inwestowanie w rozwój takich partnerów. Długofalowe wsparcie dla partnerów wpływa na urozmaicenie oferty form wsparcia oraz wzmacnia ich skuteczność, z uwagi na zwiększenie liczby aktorów partycypujących w działaniach, a zatem wnoszących własny багаż doświadczeń oraz kreatywności.

Istotnym wnioskiem wyływającym z analizy uzyskanych wyników jest różnica w zakresie stopnia rozwoju polityki senioralnej w gminach miejskich, miejsko-wiejskich i wiejskich. W przeważającej większości gminy miejskie były najczęściej realizatorem wyżej zaprezentowanych typów działań w zakresie polityki senioralnej (za wyjątkiem danych dotyczących badań lub monitoringu sytuacji i potrzeb seniorów, gdzie odsetek gmin miejsko-wiejskich podejmujących takie działanie okazał się wyższy).

Warto jednak zaznaczyć, że to gminy miejskie w większym stopniu borykają się ze starzeniem się społeczeństwa, co wymaga od nich zintensyfikowania działań i miało duży wpływ na wyniki badań. Ponadto to miasta dysponują większymi budżetami, zasobami organizacyjnymi i kadrowymi itp. pozwalającymi na podejmowanie bardziej zróżnicowanych i szerzej zakrojonych działań.

W drugiej części badania skoncentrowano się na zagadnieniach dotyczących zasobów instytucjonalnych województwa. Najwięcej podmiotów działających na rzecz seniorów odnotowano w przypadku zakładów opieki zdrowotnej, ośrodków kultury i bibliotek, a zatem instytucji mających stosunkowo szerokie grono odbiorców (w tym osób starszych). Pokazuje to, iż zapewnienie wsparcia seniorom może odbywać się w ramach już funkcjonujących podmiotów (np. po rozszerzeniu już dostępnej oferty).

Podkreślić należy, że szczególne znaczenie mają działania w zakresie profilaktyki ochrony zdrowia, a duża liczba zakładów opieki zdrowotnej odgrywa istotną rolę w zaspokajaniu potrzeb osób starszych. Ponadto ważny okazuje się dostęp do kultury i edukacji, co z pewnością umożliwiają ośrodki kultury i biblioteki, przyczyniające się do aktywizacji osób starszych oraz rozwijania ich pasji i zainteresowań.

W porównaniu z ww. instytucjami, na terenie badanych gmin występuje mniej jednostek, których działania są dedykowane szczególnie osobom starszym, tj. kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku, domy pomocy społecznej oraz dzienne domy pomocy społecznej. Z drugiej jednak strony, gminy są świadome ich dużej roli i w dalszej części badania

(opisując planowane inicjatywy w 2016 roku) deklarowały chęć rozwijania sieci tego typu podmiotów.

Analizując liczby dotyczące funkcjonujących instytucji działających na rzecz osób starszych, należy zwrócić uwagę na tendencje związane z deinstytucjonalizacją, a zatem dążeniem do zapewnienia odpowiednich dla seniora usług w jego środowisku zamieszkania (zamiast w warunkach instytucjonalnych). Oczywiście nie zawsze istnieje możliwość zagwarantowania opieki na odpowiednim poziomie w domu osoby starszej, stąd ważne, aby zabiegać o powstawanie i rozwijanie sieci placówek opiekuńczych. Pamiętać należy o korzyściach wynikających z dążenia w kierunku coraz szerszej deinstytucjonalizacji usług dla osób starszych, w tym o jakże istotnym braku konieczności separowania seniorów od ich rodzin i społeczności lokalnej.

W ramach trzeciej części badania analizie poddano przedsięwzięcia realizowane na rzecz wsparcia i aktywizacji seniorów. Konkluzje dotyczące tego segmentu badań mają podobną wymowę jak te wcześniej opisane w zakresie zasobów instytucjonalnych. Ponownie kultura i edukacja okazały się obszarami wiodącymi wśród realizowanych w gminach przedsięwzięć. Działania w wyróżnionych sferach mają stosunkowo uniwersalny charakter i mogą być dedykowane osobom w różnym wieku, a ich zaadoptowanie do potrzeb i oczekiwań seniorów jest łatwiejsze niż przygotowanie zupełnie nowych przedsięwzięć. Ponadto do ich przeprowadzania można wykorzystać już dostępne zasoby instytucjonalne i kadrowe. Szczególnie warto zwrócić uwagę na przedsięwzięcia edukacyjne oraz te związane z rozwojem kompetencji cyfrowych, których przeprowadzenie umożliwi seniorom nabycie nowych kompetencji i sprostanie wyzwaniom dotyczącym powszechnego wykorzystywania nowoczesnych technologii.

Podkreślić jednak należy, że gminy charakteryzują się stosunkowo szerokim i kompleksowym wachlarzem typów przedsięwzięć, a inicjatywy kulturalne i edukacyjne (choć najczęściej deklarowane) nie były szczególnie dominujące na tle wszystkich pozostałych rodzajów działań. Na poziomie lokalnym dość często realizowano działania związane z bezpośrednim i praktycznym wspieraniem osób starszych np. z udzielaniem porad prawnych. Z drugiej zaś strony sytuują się przedsięwzięcia, w których osoby starsze bezpośrednio nie uczestniczą, ale działania te mają istotne znaczenie dla ich aktywizacji i godnego funkcjonowania. Stąd biorąc pod uwagę potrzebę czynnego udziału osób starszych

w środowisku zamieszkania i tworzenia w tym celu „przyjaznych warunków” w gminach realizowane są również często przedsięwzięcia w zakresie dostosowywania przestrzeni publicznej.

W porównaniu z pozostałymi działaniami, gminy rzadko deklarowały realizowanie inicjatyw służących zwiększeniu bezpieczeństwa seniorów oraz związanych z udzielaniem porad zdrowotnych, choć właśnie te kierunki działań należy uznać jako szczególnie ważne dla osób starszych. Ponadto sporadycznie organizowano przedsięwzięcia sprzyjające kreowaniu pozytywnego wizerunku starości, tj. kampanie informacyjne o potrzebach osób starszych, które mogłyby przyczynić się do poprawy relacji międzypokoleniowych w społeczeństwie. Brak zainteresowania taki typem działania paradoksalnie może także świadczyć o stereotypowym postrzeganiu osób starszych przez same władze samorządowe.

Istotnym elementem badań było uchwycenie, w jaki sposób gminy postrzegają i oceniają realizowane przez siebie działania na rzecz osób starszych. **W związku z powyższym kolejna część badania poświęcona została dobrym praktykom w zakresie wspierania i aktywizacji osób starszych.**

Rekomendowane inicjatywy najczęściej przybierały formę pojedynczych, niejednokrotnie akcyjnych działań w gminie, w szczególności organizowano wydarzenia dedykowane osobom starszym (np. dni aktywnego seniora, senioralia, biesiady, wyjazdy integracyjne itp.). W wielu gminach wdrażano również bardziej kompleksowe projekty obejmujące większą liczbę działań, mające ciągły bądź cykliczny charakter.

Ponadto analiza przedstawionych dobrych praktyk wskazuje preferencje gmin w zakresie promowania przedsięwzięć, w których osoby starsze były „jedynie” beneficjentami wsparcia. Gminy rzadziej opisywały w kategoriach dobrej praktyki inicjatywy, w przypadku których inicjatorem były środowiska senioralne (choć jak pokazały wcześniej przedstawione wyniki odsetek gmin, w których taka sytuacja miała miejsce wyniósł 42,0%). Niezbyt często w ramach prezentowanych działań seniorzy byli angażowani w ich organizację, choć właśnie to może przyczynić się do wzrostu poczucia podmiotowości, a w konsekwencji do aktywizacji tej grupy.

Ponadto w ramach opisów dobrych praktyk sporadycznie przedstawiano projekty realizowane w partnerstwie, np. z organizacjami pozarządowymi. Jeśli takie przykłady się pojawiały, były to najczęściej projekty współfinansowane ze strony budżetu państwa lub

funduszy unijnych. Oznaczało to, że uzyskanie dofinansowania w wielu przypadkach wymagało włączenia do projektu podmiotów z innych sektorów.

Jednocześnie podkreślić należy, że pojedyncze gminy prezentowały innowacyjne przedsięwzięcia (np. rozwój teleopieki), wykraczające poza obowiązkowe ustawowe zadania gminy. Nieczęste występowanie tego rodzaju przedsięwzięć w jednostkach samorządu terytorialnego wynika z konieczności posiadania oraz przeznaczenia odpowiednich zasobów kadrowych i finansowych na ich wdrożenie. W konsekwencji, w gminach województwa śląskiego na ogół koncentrowano się na projektach „miękkich”, mniej kosztochłonnym i powielano już sprawdzone pomysły.

Ostatnia część badania dotyczyła planowanych działań w zakresie wspierania i aktywizacji osób starszych. Wśród gmin dominuje praktyka kontynuowania działań przeprowadzonych we wcześniejszych latach lub realizowania takich, które wcześniej przeprowadzone były w innych jednostkach samorządu terytorialnego. Biorąc pod uwagę zalety wykorzystywania dobrych praktyk (np. zmniejszenie ryzyka niepowodzenia przedsięwzięcia, gdyż zostało ono już z powodzeniem wdrożone w innej gminie) należy uznać to rozwiązanie za korzystne. Z drugiej strony utrudnia to jednak rozwój polityki senioralnej i wprowadzanie nowotarskich rozwiązań. Powoduje, że gminy podchodzą do planowanych działań na rzecz osób starszych w sposób schematyczny.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, w 2016 roku stosunkowo nowym kierunkiem aktywności okazało się koordynowanie działań prosenioralnych w gminie (w tym już realizowanych projektów, funkcjonujących instytucji itp.). Postulat powoływania przykładowo centrów koordynacyjnych (np. centra aktywności seniora, centra wolontariatu międzypokoleniowego) może być konsekwencją, już istniejącej, szerokiej oferty dla seniorów oraz wielości podmiotów działających na rzecz tej grupy. Dopiero gruntowne rozpoznanie posiadanych zasobów oraz ułatwienie dostępu do informacji o nich (zarówno wśród osób starszych, jak również pomiędzy poszczególnymi podmiotami) porządkuje prowadzone działania i zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia efektu synergii.

Coraz częściej w gminach dąży się do zwiększenia partycypacji osób starszych w tworzeniu i monitorowaniu polityk publicznych np. poprzez cykliczną organizację spotkań tej grupy z władzami gmin czy przedstawicielami urzędu. Ponadto podąża się w kierunku modyfikowania już istniejących rozwiązań, tak aby były one dostępne jak najbliżej środowiska

zamieszkania seniora. Przykładowo gminy planują rozbudowanie sieci uniwersytetów trzeciego wieku i ich tworzenie na terenie poszczególnych dzielnic w gminie. Trend związany z docieraniem do seniorów z ofertą w pobliżu ich miejsca zamieszkania, nie jest jednak obecny w planach gmin związanych z rozwojem oferty całodobowej opieki dla osób starszych oraz wykorzystywaniem w tym celu możliwości technologicznych, tj. guzik życia⁷, monitorowanie parametrów życiowych osób starszych/upadków.

Obraz gmin województwa śląskiego jako realizatorów działań w zakresie wspierania i aktywizacji osób starszych pozostaje niejednoznaczny. Z pełnym przekonaniem uznać można, że dość powszechnie jednostki samorządu terytorialnego są świadome potrzeby wzmocnienia polityki senioralnej, podejmowania działań na rzecz najstarszych obywateli oraz rozwoju zasobów instytucjonalnych w tym zakresie. Pytaniem bez odpowiedzi pozostaje na ile powyższe przekonanie wynika z przyjętej wizji gminy, jako rozwijającej się w sposób zrównoważony i tworzącej przyjazne warunki dla wszystkich mieszkańców, a na ile jest odpowiedzią na coraz bardziej dostrzegalne i dotkliwe problemy społeczne.

Pomimo znaczących obciążeń realizacją różnorodnych działań oraz niskich nakładów na prowadzenie polityki senioralnej, gminy starają się wychodzić na przeciwko aktualnym trendom demograficznym oraz zwiększającej się świadomości seniorów w zakresie przysługujących im praw. Zważywszy na wielość wątków związanych z polityką senioralną oraz heterogeniczność środowisk osób starszych warto także podkreślić wagę diagnozowania ich potrzeb i oczekiwań, a także włączania w tworzenie i prowadzenie przedsięwzięć (co nie tylko pozwoli na lepsze zaprojektowanie działań, ale umożliwi aktywizację oraz afiliację w społeczności lokalnej). Zalecanym kierunkiem działań, w świetle przeprowadzonych badań i wniosków, jest także podniesienie pozycji seniora w społecznościach lokalnych, poprzez poprawę jego wizerunku i zacieśnienie relacji międzypokoleniowych.

Reasumując zwiększenie zaangażowania gmin w politykę senioralną uzasadnić można nie tylko w kontekście ograniczania problemów społecznych, ale przede wszystkim tworzenia nowych możliwości rozwojowych i odważnego reagowania na wyzwania współczesności.

---

⁷ Guzik życia to rozwiązanie wykorzystujące nowoczesne technologie na potrzeby zapewnienia odpowiedniej opieki dla osób starszych. Może mieć formę urządzenia stacjonarnego lub przenośnego. Jego naciśnięcie przez osobę starszą pozwala w stanach zagrożenia zdrowia lub życia, połączyć się z Centrum Alarmowym i wezwać adekwatną do sytuacji pomoc.

Aneks

Tabela 1 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego przedsięwzięć na rzecz seniorów – podział odpowiedzi wg typów gmin

Pytania	Miejska						Miejsko-Wiejska						Wiejska					
	Tak		Nie		Razem		Tak		Nie		Razem		Tak		Nie		Razem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Dostosowanie lokalnego transportu	16	40,0	24	60,0	40	100,0	6	33,3	12	66,7	18	100,0	11	15,9	58	84,1	69	100,0
Dostosowanie przestrzeni publicznej (dotyczy adaptacji przestrzeni lub budynków przynależnych gminie/miastu lub których adaptację wsparła gmina/miasto)	25	62,5	15	37,5	40	100,0	13	72,2	5	27,8	18	100,0	23	33,3	46	66,7	69	100,0
Kampanie informacyjne o potrzebach osób starszych	4	10,0	36	90,0	40	100,0	2	11,1	16	88,9	18	100,0	5	7,2	64	92,8	69	100,0
Konferencje, seminaria, kongresy	18	45,0	22	55,0	40	100,0	9	50,0	9	50,0	18	100,0	2	2,9	67	97,1	69	100,0
Obchody Dnia Seniora, Senioralia itp.	23	57,5	17	42,5	40	100,0	9	50,0	9	50,0	18	100,0	27	39,1	42	60,9	69	100,0
Przedsięwzięcia edukacyjne	33	82,5	7	17,5	40	100,0	13	72,2	5	27,8	18	100,0	24	34,8	45	65,2	69	100,0
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych	26	65,0	14	35,0	40	100,0	11	61,1	7	38,9	18	100,0	24	34,8	45	65,2	69	100,0
Przedsięwzięcia z obszaru bezpieczeństwa	16	40,0	24	60,0	40	100,0	10	55,6	8	44,4	18	100,0	16	23,2	53	76,8	69	100,0
Przedsięwzięcia z obszaru kultury	32	80,0	8	20,0	40	100,0	13	72,2	5	27,8	18	100,0	36	52,2	33	47,8	69	100,0
Przedsięwzięcia z obszaru turystyki	19	47,5	21	52,5	40	100,0	10	55,6	8	44,4	18	100,0	24	34,8	45	65,2	69	100,0
Przedsięwzięcia z obszaru sportu	27	67,5	13	32,5	40	100,0	9	50,0	9	50,0	18	100,0	20	29,0	49	71,0	69	100,0
Udzielanie porad medycznych oraz profilaktyka prozdrowotna	23	57,5	17	42,5	40	100,0	8	44,4	10	55,6	18	100,0	19	27,5	50	72,5	69	100,0
Udzielanie porad prawnych	22	55,0	18	45,0	40	100,0	7	38,9	11	61,1	18	100,0	32	46,4	37	53,6	69	100,0

Spis wykresów

Wykres 1 Struktura badanych gmin według typu	7
Wykres 2 Gminy, których dokumenty strategiczne odnoszą się do kwestii polityki senioralnej i działań na rzecz osób starszych	9
Wykres 3 Gminy województwa śląskiego, w których realizowane są przykładowe działania sprzyjające rozwojowi lokalnej polityki senioralnej cz.1	11
Wykres 4 Gminy województwa śląskiego współpracujące z instytucjami lub innymi podmiotami na rzecz osób starszych oraz wspierające ich działania w formie dotacji	13
Wykres 5 Typy instytucji, z którymi gminy województwa śląskiego współpracowały przy realizacji przedsięwzięć w zakresie polityki senioralnej	13
Wykres 6 Gminy województwa śląskiego, w których realizowane są przykładowe działania sprzyjające rozwojowi lokalnej polityki senioralnej cz.2	14
Wykres 7 Typy usług dla osób starszych organizowanych w gminach województwa śląskiego	15
Wykres 8 Liczba instytucji, z których mogli korzystać seniorzy w gminach województwa śląskiego	16
Wykres 9 Gminy województwa śląskiego realizujące inicjatywy na rzecz seniorów wg typów przedsięwzięć	18
Wykres 10 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego działań z zakresu rozwoju kompetencji cyfrowych – podział wg rodzajów działań	19
Wykres 11 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego działań z zakresu dostosowania przestrzeni publicznej – podział wg rodzajów działań	20
Wykres 12 Realizowanie przez gminy województwa śląskiego działań z zakresu dostosowania lokalnego transportu – podział wg rodzajów działań	21
Wykres 13 Gminy województwa śląskiego, w których seniorzy inicjowali działania na rzecz innych osób	22

Bibliografia

Część III Ocena funkcjonowania i dostępności świadczeń w systemie opieki zdrowotnej, Wydział Nadzoru nad Systemem Opieki Zdrowotnej Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego, www.katowice.uw.gov.pl/download/27313.pdf

Rocznik statystyczny województw 2015, Główny Urząd Statystyczny, 2015.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, t.j. Dz. U. 2016, poz. 446.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, t.j. Dz. U. 2015, poz. 163 ze zm.

Ustawa z dnia 11 października 2013 roku o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, Dz. U. z 2013 r. poz. 1318.